

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Факультет економіки та менеджменту
Кафедра економіки, підприємництва та туризму*

Кваліфікаційна робота на правах рукопису

Дарина МОГИЛЬ

УДК 338.483

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЖИТОМИРСЬКОЇ
ОБЛАСТІ

242 «Туризм»

Подається на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ Д.О. Могиль

Керівник роботи
Марія ПЛОТНІКОВА
к. екон. наук, доцент

Житомир – 2025

Висновок кафедри економіки, підприємництва та туризму: за результатами попереднього захисту

Протокол засідання кафедри економіки, підприємництва та туризму _____

№ _____ від «_____» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри економіки, підприємництва та туризму

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(ім'я та прізвище)

«_____» _____ 20__ р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти _____ захистив (ла)
(ім'я та прізвище)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(ім'я та прізвище)

АНОТАЦІЯ

Могиль Д.О. Рекреаційно-туристичний потенціал Житомирської області. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 242 «Туризм». – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

В кваліфікаційній роботі проведено порівняння понять «рекреація» та «туризм» на основі чого встановлено, що туризм є найважливішою складовою частиною рекреації, проаналізовано підходи дослідників до класифікації рекреаційно-туристичних ресурсів та представлено структуру рекреаційно-туристичного потенціалу регіону. Встановлено, що функції рекреаційно-туристичного природокористування можна поділити на три основні групи: медико-біологічну, соціально-культурну та економічну, а також виділено параметри оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу. На основі дослідження інфраструктурного потенціалу Житомирської області, природо-географічного становища та культурно-історичного потенціалу визначено загальний рівень рекреаційно-туристичний потенціалу Житомирської області. З метою підвищення ефективності використання рекреаційно-туристичного потенціалу області нами розроблено маршрут туристичної подорожі «Слідами древлян: подорож Житомирщиною»: Житомир – Коростень (Древлянський парк) – Радомишль (Замок Радомишль) – Дениші (Скеледром) – Житомир. Ключові слова: туризм, рекреація, потенціал, інфраструктурний потенціал, природо-географічне становище, культурно-історичний потенціал, туристичний маршрут.

SUMMARY

Mohyl D.O. Recreational and tourist potential of Zhytomyr region. - Qualification work on manuscript rights. Qualification work for obtaining a bachelor's degree in specialty 242 "Tourism". – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

The qualification work compared the concepts of "recreation" and "tourism", on the basis of which it was established that tourism is the most important component of recreation, analyzed the approaches of researchers to the classification of recreational and tourist resources and presented the structure of the recreational and tourist potential of the region. It was established that the functions of recreational and tourist nature use can be divided into three main groups: medical and biological, socio-cultural and economic, and also highlighted the parameters for assessing recreational and tourist potential. Based on the study of the infrastructure potential of the Zhytomyr region, natural and geographical location and cultural and historical potential, the general level of recreational and tourist potential of the Zhytomyr region was determined. In order to increase the efficiency of using the recreational and tourist potential of the region, we have developed a tourist route "In the footsteps of the Drevlyans: a journey through the Zhytomyr region": Zhytomyr – Korosten (Drevlyansky Park) – Radomyshl (Radomyshl Castle) – Denishy (Skleding Ground) – Zhytomyr. Keywords: tourism, recreation, potential, infrastructure potential, natural and geographical location, cultural and historical potential, tourist route.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ: СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ, ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ.....	6
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	17
2.1. Характеристика соціально-економічного стану Житомирської області та його вплив на розвиток інфраструктурного потенціалу.....	17
2.2. Аналіз природно-географічного становища Житомирської області як складової частини рекреаційно-туристичного потенціалу.....	24
2.3. Рекреаційно-туристична оцінка культурно-історичного потенціалу Житомирської області	33
РОЗДІЛ 3. ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	39
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49
ДОДАТКИ.....	54

ВСТУП

Актуальність теми. Рекреаційно-туристичний потенціал країни є важливим фактором її соціально-економічного розвитку, оскільки сприяє залученню інвестицій, створенню робочих місць і підвищенню добробуту населення. Україна володіє значними природними, історико-культурними та інфраструктурними ресурсами для розвитку туризму, включаючи унікальні природні заповідники, архітектурні пам'ятки та сучасні курортні зони. Однак ефективне використання цього потенціалу вимагає системного підходу до розвитку туристичної інфраструктури та збереження природних і культурних багатств.

В той же час варто зазначити, що військова агресія росії завдала значної шкоди рекреаційно-туристичній сфері України, зруйнувавши низку популярних туристичних локацій, унеможлививши доступ до багатьох природних і культурних об'єктів, а також створивши загрози безпеці подорожей. Окуповані та зруйновані території, екологічні катастрофи, викликані бойовими діями, а також міграційні процеси докорінно змінили туристичну карту країни. Відновлення галузі вимагає значних інвестицій, адаптації до нових реалій та розробки стратегій відбудови туристичної інфраструктури, що включає як фізичне відновлення, так і формування нових туристичних маршрутів у безпечних регіонах.

Дослідженню загальних питань рекреаційно-туристичного потенціалу регіону присвячено праці таких вітчизняних науковців сучасності, як: Алешугіна Н.О., Барановська О.В., Барановський М.О., Бобко А.С., Горин Г.В., Зеленська О.О., Огієнко А.В., Огієнко М.М., Смаль І.В., Філоненко І.М. Харченко О.М. та інші. Питання оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону висвітлено в працях Герасименко В.Г., Мороз О.І., Сич В.А. та Теребух А.А. В той же час, незважаючи на велику кількість напрацювань в сфері формування та ефективного використання рекреаційно-туристичного потенціалу регіону виникає ряд питань, які потребують більш глибокого дослідження, зокрема формування нових маршрутів, покращення інфраструктури та забезпечення безпеки туристів, з огляду на реалії сьогодення.

Метою дослідження виступає теоретико-методичний аналіз рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області та визначення шляхів підвищення ефективності його використання та відновлення.

Поставлена мета обумовила вирішення наступних **завдань**:

- дослідити теоретичну сутність, класифікаційні ознаки та підходи до оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу території;
- проаналізувати соціально-економічний стан Житомирської області та його вплив на розвиток інфраструктурного потенціалу;
- оцінити природно-географічне становище Житомирської області як складової частини рекреаційно-туристичного потенціалу;
- здійснити рекреаційно-туристичну оцінку культурно-історичного потенціалу Житомирської області;
- розробити напрямки підвищення рівня рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області.

Об'єктом дослідження виступає рекреаційно-туристичний потенціал Житомирської області. **Предметом дослідження** – теоретико-методичні та практичні засади використання та відновлення рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області.

Методи дослідження. В ході вивчення рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області було використано наступні загальнонаукові методи: описовий метод використовувався для характеристики природних, історико-культурних та інфраструктурних ресурсів регіону. За допомогою методу аналізу та систематизації було визначено основні наукові підходи до сутності, видів та оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу регіону. Застосування системного аналізу дозволило виявити ключові фактори, що впливають на розвиток рекреаційно-туристичного потенціалу області, а аналіз статистичних даних сприяв оцінці поточного стану рекреаційно-туристичного потенціалу регіону. На основі отриманих матеріалів було здійснено логічне узагальнення, що дозволило сформулювати висновки щодо перспектив ефективного використання рекреаційно-туристичних ресурсів Житомирщини.

Інформаційною базою дослідження рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, що вивчають розвиток даної сфери. Також проаналізовано статті у спеціалізованих наукових виданнях, матеріали всеукраїнських та міжнародних наукових та науково-практичних конференцій. Додатково досліджено статистичні дані Державної служби статистики Україна та Житомирської області.

Перелік публікацій автора за темою дослідження.

1. Могиль Д.О., Тищенко С.В. Сутність та структура рекреаційно-туристичного потенціалу території. Євроінтеграційні процеси в готельно-ресторанному та туристичному бізнесі України: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції (12 березня 2025 р.). Київ: НУБіП України. 2025. С.69-72 с.

2. Приведьон В.В., Бочковська Д.С., Могиль Д.О. Теоретичні аспекти активного туризму. Туризм: міжнародний досвід та національні пріоритети: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 02 квітня 2025 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2025. С. 30-35.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці напрямків підвищення рівня рекреаційно-туристичного потенціалу регіону, зокрема розроблено маршрут туристичної подорожі «Слідами древлян: подорож Житомирщиною»: Житомир – Коростень (Древлянський парк) – Радомишль (Замок Радомишль) – Дениші (Скеледром) – Житомир.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота містить вступ, три розділи, та загальні висновки. Список використаних джерел нараховує 46 найменувань. Основний зміст роботи викладено на 54 сторінках комп'ютерного тексту, містить 24 таблиці і 4 рисунки, 10 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ: СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ, ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ

Рекреація стає одним із найважливіших напрямів використання природних ресурсів, різноманітність яких є значним фактором формування цієї галузі. Процес управління природними рекреаційними ресурсами, розвитком туризму в регіоні та вдосконаленням територіальної структури цієї галузі передбачає володіння широкою інформацією, насамперед про якість і поширення природних рекреаційних ресурсів.

Крім цього, рекреаційна діяльність здатна стимулювати охорону природного середовища та заходи щодо поліпшення його стану. За раціонального підходу до розвитку вона належить до найбільш екологічних видів природокористування, оскільки сприятлива екологічна ситуація та широке поширення збережених природних ландшафтів є одними з основних вимог туристичної діяльності.

Термін «рекреаційні ресурси» до 50–60-х років XX століття в науковій літературі не використовувався. Очевидно, його поява в наукових публікаціях припадає на 1968–1971 роки, коли було опубліковано низку робіт Гунн А. Кларе [45]. В одній із них до рекреаційних ресурсів він пропонував відносити місця відпочинку та туризму, мальовничі пейзажі, красиві й декоративні види організмів. У ті ж роки Георгієвським М, Кожухаровим С. та Наковською Д. запропоновано розглядати як рекреаційні ресурси такі елементи природи, як геологічна будова, рельєф, клімат, поверхневі та підземні води, рослинність і ґрунти [44]. У дослідженнях Г.В. Горина рекомендовано відносити до рекреаційних ресурсів лише ті елементи географічного середовища, які можуть бути використані для відпочинку [8]. Відомий учений К.К. Муска зазначав, що основними критеріями, від яких залежить включення тих чи інших елементів природи до складу природних ресурсів, є: технічна можливість, економічна необхідність (потреба) і доцільність використання, а також певний рівень вивченості [18].

У Додатку А представлена еволюція трактування дослідниками термінів «рекреаційні ресурси» та «природно-рекреаційні ресурси». Проаналізувавши основні підходи дослідників, можна дійти висновку, що у визначеннях авторів, сформованих за останні 10 років, смислове навантаження дедалі чіткіше зміщується на вказівку необхідності наявності існуючих технологій, технічних і матеріальних можливостей для використання природно-рекреаційних ресурсів із метою відновлення фізичних і духовних сил людини.

Туризм є найважливішою складовою частиною рекреації. Усі терміни, що включають слово «рекреаційний», орієнтовані переважно на питання, пов'язані з туризмом або відпочинком загалом. Одне з найбільш добре розроблених понять, яке в 80-ті роки навіть увійшло до економічного вжитку – «рекреаційні ресурси». Сутність понять «туризм» та «рекреація» представлено в табл. 1.1

Таблиця 1.1

Порівняння понять «рекреація» та «туризм»

Рекреація	Туризм
Відновлення фізичних, духовних і розумових сил людини за межами її постійного місця проживання, що відбувається під час відпусток чи короткострокових поїздок до природних заповідних зон, об'єктів культурного, оздоровчого, спортивного чи подієвого значення, включаючи зарубіжні подорожі	Тимчасове перебування особи поза місцем її постійного проживання з метою оздоровлення, пізнання, професійного розвитку чи інших цілей, без зайняття оплачуваною діяльністю в місці перебування

Джерело: складено автором на основі [2]

Враховуючи природну, соціальну та історико-культурну складові у визначеннях рекреаційних і туристичних ресурсів, орієнтацію на споживання та задоволення потреб людей (туристів), ми можемо вважати ці поняття близькими за значенням і надалі в цьому дослідженні позначати ці терміни єдиним поняттям – рекреаційно-туристичні ресурси.

Під рекреаційно-туристичними ресурсами розуміють природно-кліматичні, історико-культурні та соціально-економічні об'єкти і явища, які є передумовами для різних видів рекреаційно-туристичної діяльності та здатні задовольняти потреби, що виникають при цьому [8; 9;18].

Рекреаційно-туристичні ресурси дозволяють розширювати виробництво туристичного продукту, що визначається насамперед природними та соціальними умовами, здатними задовольняти різні запити та потреби туристів. Вони виступають і як економічне благо, і як товар, який потребує значних витрат на відтворення. Рекреаційно-туристичні ресурси в економічному плані виступають як фактори виробництва туристичного продукту, оскільки їх диференціація породжує відмінності в результатах господарського використання [12]. Рекреаційно-туристичні ресурси є основою рекреаційного-туристичного потенціалу.

Звертаючись до економічної енциклопедії, визначаємо «потенціал» як «засоби, запаси, джерела, що є в наявності й можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певної мети, виконання плану, розв'язання якоїсь задачі; можливості окремих осіб, суспільства, держави в певній сфері». Тобто в цьому випадку йдеться не про окремі елементи й компоненти, а про цілісну сукупність предметів і явищ, приховані можливості, сукупну здатність реалізації соціально-економічних завдань тієї чи іншої території [11].

Головна різниця між поняттями «ресурси» та «потенціал» полягає в тому, що ресурси існують незалежно від економічних суб'єктів, тоді як потенціал конкретного підприємства чи суспільства в цілому тісно пов'язаний із цими суб'єктами. Іншими словами, «потенціал» охоплює не лише матеріальні та нематеріальні активи, а й здатність працівників, колективу, підприємства чи суспільства загалом ефективно застосовувати наявні ресурси чи засоби для досягнення певних цілей [14; 16; 22].

У цьому зв'язку проаналізуємо відповідні трактування поняття «природно-ресурсний потенціал» та «рекреаційно-туристичний потенціал», Додаток Б.

Проведений аналіз показує, що природно-рекреаційний потенціал – це не лише сукупність природно-рекреаційних ресурсів території в їх кількісному та якісному вираженні, а й сформовані умови для їх використання (суб'єктивні та об'єктивні), приховані можливості, які можуть обмежувати або активізувати розвиток туристичної діяльності на даній території (геополітична ситуація, тренди світового розвитку, система управління та організаційно-правові умови, смаки та уподобання споживачів-туристів, розвиненість рекреаційно-туристичної та атракційної

інфраструктури, потреби місцевого населення, рекреаційне навантаження тощо). Рекреаційно-туристичний потенціал – це сукупність рекреаційно-туристичних ресурсів і об’єктів туристичної інфраструктури, які здатні приваблювати туристів і забезпечувати задоволення їхніх потреб під час відпочинку та подорожей, а також формувати рекреаційно-туристичний кластер. Таким чином робимо висновок, що останніми роками дедалі частіше стало вживатися поняття «природно-рекреаційний потенціал» як частина «рекреаційно-туристичного потенціалу», що значно розширює та доповнює значення поняття «природно-рекреаційні ресурси». Підходи дослідників до класифікації рекреаційно-туристичних ресурсів наведено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Підходи дослідників до класифікації рекреаційно-туристичних ресурсів

Автори	Класифікаційні ознаки
1	2
Симочко Г.В.	1. За походженням: 1.1 Фізичні (геологічні; геоморфологічні; кліматичні; гідрологічні) 1.2 Біологічні (поверхневі; флористичні; функціональні) 1.3 Комплексні ландшафтні фільтри (природно-культурні; аквакультурні) 2. За базисом оцінки використання: 2.1 Пряме використання; 2.2 Опосередковане використання. 3. За критерієм об’єктів у процесі туристсько-рекреаційної діяльності: 3.1 За легкодоступними властивостями; 3.2 За історичною та еволюційною унікальністю; 3.3 За екологічним критерієм
Шепетюк С.М.	1. За характеристикою використання компонентів природного середовища: 1.1 кліматичні; 1.2 гідрологічні (водні об’єкти – поверхневі води; 1.3 гідромінеральні (бальнеологічні; печелічні; оздоровчі; надгрядові); 1.4 геоморфологічні (орографічні, геологічні) – рекреаційна база; 1.5 ландшафтні; 1.6 біологічні (флористичні (флористичні, фауністичні, поведінкові); 1.7 грядові (некачні); 1.8 інформаційні (позначально-природні).
Жулавський А.Ю., Гордієнко В.П.	1. За туристичною значущістю (узяті з урахуванням часу осмислення): 1.1 інформативні; 1.2 малодокументальні; 2. За спектром організаційних: 2.1 організовані; 2.2 неорганізовані
Вірченко П., Муска К.К.	1. За походженням: 1.1 природні (геологічні, кліматичні, гідрологічні); 1.1.1 фізичні (геологічні, кліматичні, гідрологічні); 1.1.2 біологічні (польові, флористичні, фауністичні); 1.1.3 комплексні (ландшафтні, біологічні, екологічні);

1	2
	1.2 природно-антропогенні (сади, зоопарки, пам'ятники архітектури). 2. За функціями: 2.1 естетичні; 2.2 ресурсні.

Джерело: складено автором на основі [5; 12; 18; 31; 40]

Умовно, відмінність рекреаційно-туристичного потенціалу (РТП) від рекреаційно-туристичних ресурсів (РТР) можна представити в такому вигляді:

$\text{РТП} = \text{РТР} + \text{фактори, що впливають на ефективність використання РТР}$ (рис.

1.1).

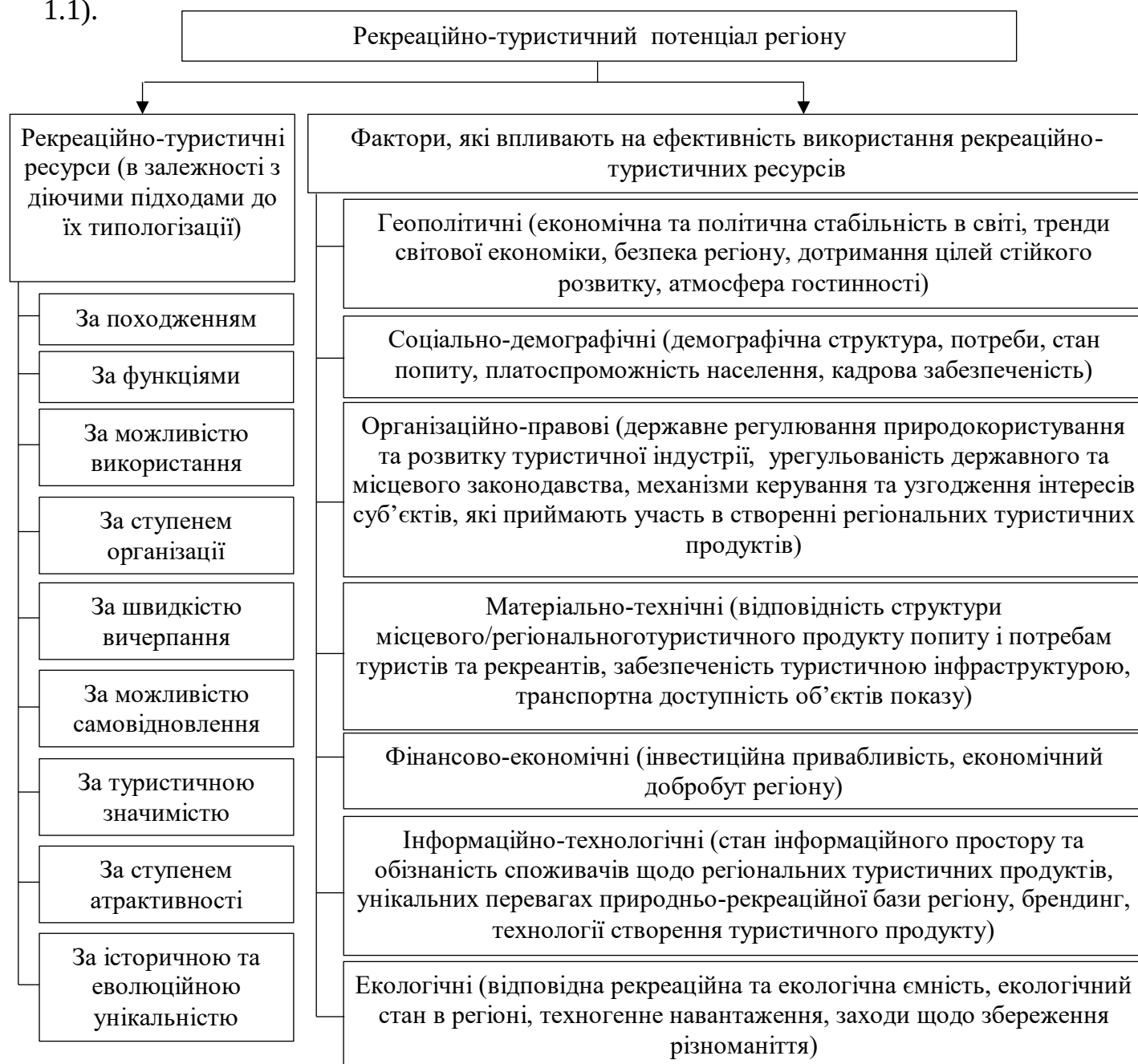


Рис. 1.1. Структура рекреаційно-туристичний потенціалу регіону

Джерело: складено автором на основі [22; 28; 32]

Основною проблемою у дослідженні рекреаційно-туристичного потенціалу регіону з метою підвищення ефективності його використання в туристичній індустрії полягає в забезпеченні взаємозв'язку та взаємодії всіх суб'єктів-учасників при створенні регіональних турпродуктів із природно-рекреаційною орієнтацією, а також у визначенні тих умов і сприятливих факторів, які на даний момент можуть активізувати та запустити цей процес.

Існування рекреаційно-туристичного потенціалу можливе лише за умови збереження його здатності до саморегуляції та самопідтримки. Порушення цієї умови призводить до деградації природного середовища, втрати його рекреаційних властивостей і якостей. Обов'язковою умовою використання рекреаційно-туристичного потенціалу є визначення допустимих кількісних і якісних меж споживання рекреаційних ресурсів, що не допускають незворотних процесів зміни природного середовища, які призводять до аномалій, а також допомагають визначити терміни їх настання [8].

Здатність рекреаційно-туристичного потенціалу до самовідновлення та підтримання сталого стану може бути реалізована за допомогою механізмів раціонального природокористування, а також низки інших факторів як внутрішньосистемного характеру, так і тих, що належать до зовнішнього середовища, табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Фактори функціонування рекреаційно-туристичного потенціалу територій

Внутрішньосистемні фактори функціонування рекреаційно-туристичного потенціалу територій	
1	2
Саморегуляція рекреаційної екосистеми	Рекреаційний потенціал територій має значні можливості до саморегуляції, самовідновлення, самоочищення завдяки об'єктивному процесу кругообігу речовин.
Стійкість екосистеми рекреаційно-туристичного потенціалу територій	Можливість продовження процесу споживання рекреаційно-туристичних ресурсів, використання їх властивостей і якостей забезпечує стабільне задоволення потреб.
Різноманітність використання рекреаційно-туристичного потенціалу територій	Властивості та якості складових рекреаційно-туристичного потенціалу територій визначають різноманітність видів рекреаційної діяльності, обмеженої місткістю рекреаційного потенціалу територій.

Продовження табл. 1.3

1		2	
Оптимальність реалізації рекреаційно-туристичного потенціалу територій		На всіх рівнях використання рекреаційно-туристичного потенціалу територій слід дотримуватися об'єктивних пропорцій між масштабами, темпами використання та темпами його збереження для подальшої експлуатації.	
Дія закону емерджентності		На будь-якому етапі використання рекреаційно-туристичного потенціалу територій існують резерви, зумовлені вже відомими властивостями окремих елементів рекреаційного потенціалу територій	
Фактори зовнішнього середовища			
Законодавча основа використання рекреаційно-туристичного потенціалу регіону		Організаційно-економічна основа використання рекреаційно-туристичного потенціалу регіону	Техніко-технологічна основа використання рекреаційно-туристичного потенціалу регіону

Джерело: складено автором на основі [20; 27; 30; 38]

Зазначені фактори дозволяють обґрунтувати механізми раціонального використання рекреаційно-туристичних ресурсів регіону в довгостроковій перспективі, а також формують основу оцінки рекреаційного потенціалу території регіону.

Як природні передумови формування рекреаційно-туристичного потенціалу виступають, передусім, природно-територіальні та аквально-територіальні комплекси різних рангів, їхні компоненти та окремі властивості, зокрема: атрактивність, контрастність і ритм ландшафтів, можливість подолання перешкод, географічна специфіка, екзотичність, унікальність або, навпаки, типовість, розміри й форми природних об'єктів, їхнє візуально-географічне розташування.

Формування системи рекреаційно-туристичного природокористування є об'єктивним наслідком зростаючих потреб суспільства у рекреації, табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Взаємодія системи «суспільство-природне середовище»

Система управління	Рекреаційні потреби суспільства	Екологічний стан
Трудові ресурси	Відтворювальні	Культурно-історичні ресурси
Економічний потенціал	Соціально-культурні	Природний потенціал
Матеріально-технічна база	Економічні	Природно-рекреаційні ресурси

Джерело: складено автором на основі [27; 30]

При розгляді рекреаційного природокористування необхідно визначити соціально-економічну сутність рекреації, її місце та роль у розвитку суспільства.

Рекреація належить до такого вибіркового виду діяльності, який стає необхідною умовою нормальної життєдіяльності людини, засобом компенсації напруження та відновлення працездатності, умовою продовження самого виробництва. Головне її завдання – сприяти відновленню та розвитку фізичних і психічних сил кожного члена суспільства, всебічному розвитку його духовного світу.

Основні функції рекреаційно-туристичного природокористування можна поділити на три основні групи:

- медико-біологічна функція;
- соціально-культурна;
- економічна [39].

У медико-біологічній функції виділяють два аспекти – санаторно-курортне лікування та оздоровчий відпочинок. Обидва передбачають відновлення працездатності людини, зняття нервово-психічного напруження за допомогою природних факторів, занять фізичною культурою, психотерапевтичних і фізіотерапевтичних методів оздоровлення, а також культурно-розважальних заходів. Оздоровлення через туризм – один із шляхів розв'язання проблеми зняття виробничого та позавиробничого психічного стомлення людини.

Соціально-культурна функція – це провідна функція рекреації, яка визначає пізнавальну рекреаційну діяльність, пов'язану з оглядом нової території, природного ландшафту, передбачає знайомство з архітектурними пам'ятками, культурно-історичними цінностями тощо. Соціально-культурна функція рекреаційно-туристичного потенціалу задовольняє специфічні потреби населення у відпочинку, оздоровленні, спілкуванні з природою, що сприяє зміцненню фізичного та розумового здоров'я суспільства.

Економічна функція відображає можливість через проведення рекреаційних заходів забезпечувати просте розширене відтворення робочої сили. Рекреація заощаджує суспільно необхідний час. Завдяки рекреації підвищується здатність працівників до праці, збільшується тривалість періоду збереження повноцінної працездатності людини, що призводить до зростання фонду робочого часу внаслідок

скорочення захворюваності, підвищення життєвого тону. До економічної функції також належать [12; 17]:

- розширення сфери застосування праці та прискорений розвиток соціальної та виробничої інфраструктури на територіях інтенсивного рекреаційно-туристичного природокористування;

- прискорений розвиток господарської структури певної частини території країни;

- розширення сфери застосування праці, тобто збільшення зайнятості населення за рахунок рекреаційного обслуговування в галузях, опосередковано пов'язаних із рекреацією;

- суттєвий вплив на структуру балансу грошових доходів і витрат населення за територією країни на користь рекреаційних районів;

- підвищення ефективності іноземного туризму як джерела надходження іноземної валюти.

Проведений аналіз методичних підходів до визначення туристичних ресурсів, туристичного потенціалу на регіональному рівні показує, що ресурсний потенціал туризму загалом не виступає об'єктом оцінки. Також було продемонстровано, що найбільш повні, репрезентативні та інформативні дані забезпечують комплексні методики, в яких передбачені можливості [24; 34]:

- визначення часткових показників оцінки та розрахунку інтегрального показника оцінки;

- поєднання оцінок якісних і кількісних параметрів об'єкта, що оцінюється;

- порівняння з аналогічними показниками інших регіонів/територій.

У зв'язку з цим вважаємо доцільним розглянути методики оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу на регіональному рівні. Представлена методика комплексної оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу території, яка складається з низки послідовних етапів. Ключове місце займає оцінка рекреаційно-туристичного потенціалу, яка доповнюється оцінкою соціально-економічних факторів, що впливають на розвиток туризму. Загальна логіка оцінки передбачає послідовне визначення часткових показників окремих об'єктів оцінки, загальну часткову оцінку

окремих компонентів рекреаційно-туристичного потенціалу і, в підсумку, – загальну комплексну оцінку. Основні положення методики представлені на рис. 1.2.

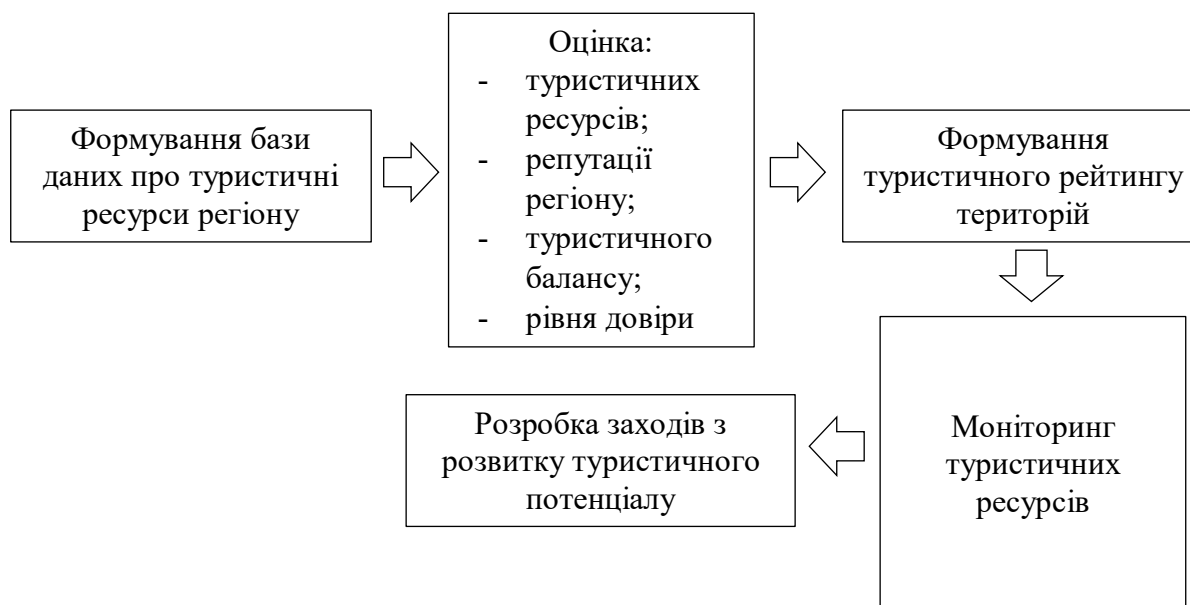


Рис. 1.2. Основні положення методики інтегрованої оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу території

Джерело: складено автором на основі [24]

Перелік параметрів оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу представлено в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Параметри оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу

Туристичні ресурси	Інституціональні ресурси	Трудові ресурси	Суміжні галузі
- наявність історичних місць; - наявність пам'яток; - наявність святих місць; - наявність природних об'єктів; - екологічна безпека.	- наявність транспортних комунікацій; - наявність готельної індустрії; - наявність пунктів громадського харчування; - екскурсійні послуги; - об'єкти лікувально-оздоровчого значення; - об'єкти спортивного призначення;	- наявність професійного персоналу; - наявність достатньої кількості обслуговуючого персоналу;	- дорожня інфраструктура; - розвинена торгова мережа; - розвинений банківський сектор; - розвинена система побутового обслуговування; - розвинена харчова промисловість.

Джерело: складено автором на основі [24; 34; 38]

Для оцінки кожного фактора використовується 10-бальна шкала від 1 до 10, де: 1 бал – найнижча оцінка (фактор неконкурентоспроможний), 10 балів – найвища оцінка (ідеальний стан фактора). 6 балів – середня позитивна оцінка, 5 балів і менше – низькі оцінки, що свідчать про значний потенціал для покращення.

Комплексна оцінка потенціалу визначається за формулою:

$$\Pi = \frac{\sum A_i B_i}{\sum B_i} \quad (1.1)$$

де: Π – інтегральна оцінка рекреаційно-туристичного потенціалу, A_i – оцінка за фактором i , B_i – значущість фактора i .

Важливо, щоб комплексна оцінка туристичного потенціалу оновлювалася. Це дає можливість контролювати міру відповідності туристичного потенціалу території сучасним вимогам протягом багатьох років, навіть якщо набір факторів в оцінковій моделі потрібно буде змінити у зв'язку зі зміною запитів туристів. В цілому оцінка дає відповідь на запитання: «Наскільки добре розвинений туристичний потенціал за показниками, які є найбільш важливими?». Якщо в майбутньому набір факторів потрібно буде змінити внаслідок зміни пріоритетів споживачів, то інтегральна оцінка все одно залишиться мірою того, що й раніше. А саме повинна давати відповідь на запитання: «Наскільки добре розвинений туристичний потенціал за показниками, які є найбільш важливими?». Інтегральні оцінки, отримані в результаті двох або більшої кількості досліджень, при яких оцінювалися різні фактори, можна безпосередньо порівнювати. Також порівнянними є потенціали різних регіонів, незважаючи на те, що набір факторів може дещо варіюватися з урахуванням специфіки регіону. Представлена методика є універсальною і може бути використана при оцінці рекреаційно-туристичного потенціалу в будь-якому регіоні [34].

Проведене дослідження показало, що рекреаційно-туристичний потенціал регіону є складною системою, яка охоплює не лише природно-рекреаційні ресурси, а й соціально-економічні, інфраструктурні та організаційні фактори, що впливають на розвиток туризму. Визначено, що ефективне використання цього потенціалу можливе лише за умови раціонального природокористування, збереження екологічної рівноваги та врахування сучасних потреб туристів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Характеристика соціально-економічного стану Житомирської області та його вплив на розвиток інфраструктурного потенціалу

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи виступає Житомирська область, яка була створена 22.09.1937 року і займає площу 29832 км², що становить 4,9% від загальної площі України. Її протяжність із заходу на схід – 170 км, а з півночі на південь – 230 км. У давнину тут проживали слов'янські племена, зокрема древляни, а найдавнішим містом регіону вважається Іскоростень (сучасний Коростень). З моменту заснування Київської Русі ці землі увійшли до її складу, а згодом, у XIII–XIV ст. Сьогодні Житомирщина є однією з найбільших областей України, посідаючи п'яте місце за розмірами після Одеської, Харківської, Дніпропетровської та Чернігівської областей [4].

В Житомирській області до 2020 р. налічувалося 23 райони, проте децентралізаційна реформа, що стартувала ще у 2014 р. в Україні, стала основою для створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Вона передбачала передачу повноважень і ресурсів на місця, щоб громади могли самостійно розвиватися. У 2015 р. було ухвалено Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад», після чого почали формуватися перші ОТГ. Таким чином, за результатами реформ, в Житомирській області замість 23 районів залишилося лише 4 але укрупнених райони: Житомирський, Коростенський, Бердичівський та Звягільський (раніше Новоград-Волинський), і 66 ОТГ. Розподіл площі Житомирської області за районами та населенням представлено в табл. 2.1. [1]

Аналіз розподілу території та населення Житомирської області за адміністративними районами свідчить про значну територіальну та демографічну диференціацію. Найбільшу площу займає Коростенський район (35,1%) від загальної площі області, тоді як найменшим є Бердичівський район (13,3%). У Житомирській області густота населення значно варіюється залежно від регіону. Найбільш чисельне

населення зосереджене в Житомирському районі (51,2%) від загальної кількості населення області, що зумовлює найвищу щільність населення – 60,3 осіб/км². Водночас, Коростенський район, незважаючи на найбільшу територію, характеризується найнижчою щільністю населення (24,0 осіб/км²), що може бути наслідком як природно-географічних умов, так і соціально-економічних чинників.

Таблиця 2.1

Розподіл площі Житомирської області за районами та щільністю населення
(за оцінкою) на 01.01.2022 р.

Район	Площа (км ²)	Частка від загальної площі області (%)	Чисельність населення, осіб	Частка від загальної чисельності області (%)	Щільність населення осіб на 1 км ²
Житомирський район	10053,4	33,7	606433	51,4	60,3
Коростенський район	10471,0	35,1	251208	21,3	24,0
Бердичівський район	3967,7	13,3	156419	13,3	39,4
Новоград- Волинський (Звягельський) район	5339,9	17,9	164972	14,0	30,9
Разом	29832	100,0	1179032	100,0	X

Джерело: складено автором на основі [1; 6; 19]

Найвища концентрація людей спостерігається в містах обласного значення та районних центрах, зокрема в Житомирі, Бердичіві та Коростені. Ці міста є промисловими осередками, що приваблюють робочу силу, мають розвинену інфраструктуру, а також часто є історичними центрами економічного й культурного значення. Натомість найнижча густота населення характерна для північних районів, що належать до Полісся. Такий розподіл свідчить про нерівномірність заселення території, що потребує подальшого дослідження щодо регіонального розвитку та раціонального використання просторового потенціалу області. У Житомирській області є одне велике місто, три середні та вісім малих. Як і в Україні в цілому, в регіоні переважають малі міста, Додаток В.

Розподіл населення Житомирської області за місцевостями представлено на рис. 2.1.

Аналіз розподілу чисельності населення Житомирської області станом на 01.01.2022 р. вказує на переважання міського населення – 59,6% над сільським –

40,4%. Серед адміністративних районів найбільша концентрація населення спостерігається в Житомирському районі – 604,3 тис. осіб, де частка міського населення є найвищою – 62,8%. Найменше населення зареєстровано в Бердичівському районі – 156,5 тис. осіб, хоча співвідношення міських і сільських жителів тут також тяжіє до переваги міської місцевості – 60,9%. Коростенський і Новоград-Волинський райони мають порівняно вищу частку сільського населення – 45,9% та 44,6% відповідно, що може свідчити про особливості економічного розвитку та зайнятості населення. Загалом, урбанізаційні тенденції в області є вираженими, хоча збереження значної частки сільського населення в окремих районах вимагає подальшого аналізу щодо перспектив розвитку цих територій.

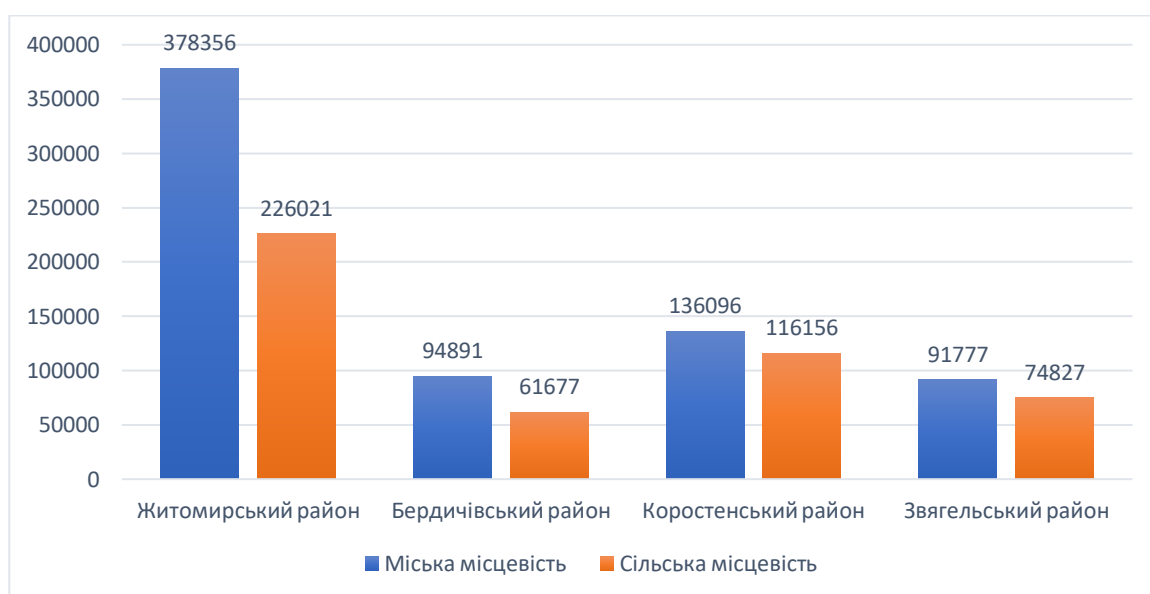


Рис. 2.1. Розподіл населення житомирської області за місцевістю (за оцінкою) на 01.01.2022 р., осіб

Джерело: складено автором на основі [19]

У Житомирській області в 2023 р. проживало 1157,0 осіб, що на 60 тис. осіб менше, ніж у 2019 р., коли чисельність населення становила 1217 тис. осіб. У 2022 р. населення області, за оцінками, становило 1179 тис. осіб, тобто у 2023 р. спостерігається подальше скорочення на 22 тис. осіб. За даними Головного управління статистики у Житомирській області, громадяни старше працездатного віку (пенсіонери) у 2023 р. становили 317 тис. осіб, що займає 27,4% від загальної чисельності населення області. Частка осіб старше працездатного віку зросла

порівняно з 2019 р., коли вона становила 26,8% (326 тис. осіб). Зростання частки осіб похилого віку може позитивно вплинути на розвиток міжрегіонального туризму, зокрема через попит на оздоровчі та культурно-пізнавальні туристичні послуги, які є популярними серед цієї вікової категорії.

Зменшення фактичної кількості працездатних споживачів веде до зниження обсягу виробництва товарів та послуг, у тому числі необхідних для туризму, а також до нестачі кадрів для забезпечення туристичної індустрії.

Економічні чинники впливають не тільки на те, як розвивається світова індустрія туризму, вони впливають і на туристичну індустрію Житомирської області. До цих факторів входять, зокрема, купівельна спроможність окремих верств населення Житомира та житомирських організацій, нестабільна фінансова система, процеси інфляції, що розвиваються - тобто все, що безпосередньо визначає рівень життя населення регіону. В табл. 2.2. представлено структура промисловості валового регіонального продукту Житомирської області.

Таблиця 2.2

Структура промисловості валового регіонального продукту Житомирської області (у відсотках до підсумку)

Галузь	Роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
Сільське, лісове господарство, охота і рибальство	28,0	27,5	27,0	25,5	25,0
Добувна промисловість	9,0	8,5	8,0	7,5	8,0
Обробна промисловість	18,0	17,0	16,5	15,5	15,0
Промисловість	27,0	25,5	24,5	23,0	23,0
Виробництво і розподілення електроенергії	6,0	5,5	5,0	4,5	5,0
Сільське господарство	22,0	21,5	21,0	20,5	20,0
Лісове господарство, рибальство, авторемонт, мототехніка	6,0	6,0	6,0	5,0	5,0
Будівництво	5,0	4,5	4,0	3,5	4,0
Транспорт і складське господарство	7,0	6,5	6,0	5,5	6,0
Діяльність у сфері розміщення та харчування	3,0	2,0	2,0	1,5	2,5
Охорона здоров'я, освіта, мистецтво, спорт, розваги	7,0	7,5	8,0	8,5	8,0
Операції з нерухомим майном	4,0	3,5	3,5	3,0	3,5
Професійна, наукова і технічна діяльність	2,0	2,0	2,0	1,5	2,0
Фінансова діяльність	2,0	1,5	1,5	1,0	1,5
Соціальна допомога та охорона здоров'я	3,5	4,0	4,5	5,0	4,0
Державне управління та оборона	5,0	5,5	6,0	7,0	6,0
Адміністративні та допоміжні послуги	2,0	2,0	2,0	1,5	2,0
Інші послуги	2,5	2,5	2,5	2,0	2,5

Джерело: складено автором на основі [7; 23]

Економіка Житомирської області з 2019 по 2023 роки зазнала змін через пандемію та війну. У структурі валового регіонального продукту Житомирської області за 2019–2023 роки найбільшу частку займає сільське, лісове господарство, полювання та рибальство, хоча її частка поступово знижується (з 28,0% у 2019 році до 25,0% у 2023 році). Промисловість також демонструє тенденцію до зменшення (з 27,0% до 23,0%), при цьому добувна і обробна промисловість скорочуються. Виробництво та розподіл електроенергії тримається в межах 4,5–6,0%. Будівництво, транспорт, операції з нерухомістю та фінансова діяльність залишаються відносно стабільними, але з невеликим зниженням. Натомість спостерігається зростання частки державного управління та оборони (з 5,0% до 6,0%) та соціальної допомоги й охорони здоров'я (з 3,5% до 5,0% у 2022 році, потім спад до 4,0% у 2023 році). Інші сфери, зокрема професійна та наукова діяльність, адміністративні послуги, зберігають незначну частку, коливаючись у межах 1,5–2,5%.

На території Житомирської області представлено 4 види рекреаційних інституцій, окрема: готелі, садиби сільського зеленого туризму, установи та активні суб'єкти туристичної діяльності та дитячі рекреаційні установи, табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Обсяги та рівень рекреаційно-туристичного навантаження по адміністративних районах Житомирської області

Назва адміністративного району	Готелі	Садиби сільського зеленого туризму	Установи та активні суб'єкти туристичної діяльності	Дитячі рекреаційні установи	Загальна кількість установ	% від загальної кількості в області
Житомирський район	50	5	35	2	92	46,0
Бердичівський район	20	2	15	1	38	19,0
Коростенський район	30	3	20	1	54	27,0
Звягельський район	15	2	10	1	28	14,0
Разом	115	12	80	5	212	100

Джерело: складено автором на основі [10]

Отже, за даними табл. 2.3. видно, що в Житомирській області найбільше туристично-рекреаційне навантаження спостерігається у Житомирському районі, де зосереджено 46,0% усіх туристичних закладів області (92 установи), зокрема 50

готелів та 35 активних суб'єктів туристичної діяльності. Коростенський район займає друге місце з 27,0% (54 установи), а Бердичівський район має 19,0% (38 установ). Найменше навантаження у Звягільському районі – 14,0% (28 установ). Загалом у області функціонує 212 туристично-рекреаційних об'єктів, включаючи готелі, садиби сільського туризму, дитячі рекреаційні установи та туристичні агенції.

Важливим обмежуючим фактором для більшості видів туристичної та рекреаційної діяльності стає недостатньо розвинена транспортна інфраструктура. Транспорт Житомирської області становить єдине формування, що створює основу максимально ефективного використання інфраструктури для доступності туристів всіх регіонів. У регіоні розвинений залізничний, автомобільний транспорт, табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка зміни кількості пасажирських перевезень у
Житомирській області, млн осіб

Пасажиропотік	Роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Перевезено пасажирів автобусами загального користування, млн осіб	180,5	182,3	150,7	155,2	90,4	110,8
Перевезено пасажирів залізничним транспортом загального користування, млн осіб	95,2	97,1	80,3	82,5	50,6	65,4

Джерело: складено автором на основі [7; 10; 38]

Таким чином, за даними табл. 2.4 у період 2018–2019 років пасажирські перевезення у Житомирській області зростали, хоча і незначними темпами. Так, обсяги перевезень автобусами зросли з 180,5 до 182,3 млн. осіб, а залізницею – з 95,2 до 97,1 млн. осіб. У 2020 році через пандемію COVID-19 відбулося суттєве скорочення пасажиропотоку: автобусні перевезення зменшилися на 17% (до 150,7 млн. осіб), а залізничні – на 17% (до 80,3 млн. осіб). У 2021 році ситуація почала поступово покращуватися, але показники залишалися нижчими за рівень 2019 року. Найбільше падіння відбулося у 2022 році через повномасштабне вторгнення росії: автобусні перевезення впали до 90,4 млн. осіб (-42% відносно 2021 року), а залізничні – до 50,6 млн. осіб (-39%). У 2023 році почалося поступове відновлення, зокрема автобусами перевезено 110,8 млн. осіб (+23% до рівня 2022 року), а залізницею – 65,4 млн осіб (+29%). Проте рівень перевезень все ще значно нижчий за довоєнний, що

може бути пов'язано з безпековими ризиками, пошкодженням інфраструктури та зміною мобільності населення.

Житомирська область є важливою транспортною артерією, яка з'єднує північний захід України з центральною частиною країни. Залізничні вузли в Коростені, Звягелі, Овручі та Бердичіві забезпечують транзит вантажів і пасажирів у різних напрямках, а через Житомир проходять маршрути, що з'єднують Київ із західними регіонами України (Львів, Ужгород). Це робить область ключовим елементом транспортної системи України.

У Житомирській області за період із 2016 по 2020 роки спостерігалось поступове зростання протяжності автомобільних доріг. За оцінками, у 2016 році загальна протяжність автомобільних доріг в області становила 8200 км, а до 2020 року вона зросла на 350 км, досягнувши 8550 км. Це зростання пов'язане з реалізацією державних програм із розвитку транспортної інфраструктури, зокрема в рамках підготовки до покращення міжрегіонального сполучення та модернізації доріг [1; 4].

Автодорожня мережа Житомирської області має особливе значення, оскільки вона з'єднує віддалені міста (Овруч, Смільчине, Лугини) з обласним центром – Житомиром. Основні магістралі забезпечують транспортне сполучення між Житомиром та іншими великими містами України, такими як Київ, Вінниця, Рівне, а також із прикордонними регіонами, через Овруч і Коростень. Дороги в Житомирській області частково забезпечені відповідною інфраструктурою, такою як автозаправні станції та готелі, особливо на магістральних трасах. Проте в сільських районах і на дорогах місцевого значення інфраструктура залишається недостатньо розвиненою, що створює певні незручності для подорожуючих. Протяжність автомобільних доріг по адміністративних районах Житомирської області представлено в Додатку Г.

До магістральних автомобільних доріг державного значення в Житомирській області належать: М-06 Київ – Чоп (європейський маршрут Е40), що з'єднує Житомир із Києвом та західними регіонами України; М-07 Київ – Ковель – Ягодин (Е373), що веде до кордону з Польщею через Рівне та Волинь; М-21 Виступовичі – Житомир – Могилів-Подільський (Е583), що з'єднує область із Вінницею та кордоном із білоруссю через Овруч; Р-28 Київ – Прип'ять (через Чорнобиль), що забезпечує

сполучення з північними районами. За оцінками, у Житомирській області налічується близько 5200 км регіональних доріг, які з'єднують міста та сільські населені пункти. Проте значна частина цих доріг потребує ремонту та модернізації, оскільки, за даними 2017 р., 95% доріг України перебували в незадовільному стані, і Житомирська область не є винятком.

2.2. Аналіз природно-географічного становища Житомирської області як складової частини рекреаційно-туристичного потенціалу

Житомирська область відіграє значну роль у природно-географічному поділі України, оскільки поєднує в собі характеристики Поліської низовини та Придніпровської височини. Територія області відзначається різноманітним ландшафтом, що впливає на її природні особливості, кліматичні умови та господарську діяльність. Дослідження природно-географічного положення цього регіону дає змогу визначити його природний потенціал, придатність для життя населення, можливості розвитку сільського господарства та туристичної інфраструктури.

Рельєф території відіграє вагомую роль у формуванні її особливостей. По-перше, природні ландшафти нерідко стають основним чинником залучення туристів. У Житомирській області, де рельєф є більш різноманітним порівняно з рівнинними територіями, цей аспект суттєво впливає на туристичну привабливість. Зокрема, північ області займає Поліська низовина, а південні райони розташовані на підвищених ділянках Придніпровської височини, що формує мальовничі краєвиди й приваблює прихильників активного туризму [6].

По-друге, рельєф значною мірою визначає візуальний образ місцевості. Він безпосередньо впливає на сприйняття туристів та їхні емоційні враження від перебування у регіоні. Північні райони характеризуються низинними й заболоченими територіями Полісся, тоді як південна частина області є горбистою та пересіченою. Тут також трапляються ерозійні форми рельєфу, сформовані під впливом річкових процесів, наприклад, долини Тетерева, Ужа і Случі.

Завдяки поєднанню різних форм рельєфу Житомирщина пропонує можливості як для спокійного відпочинку, так і для активного туризму, включаючи піші маршрути, скелелазіння та сплави річками. В табл. 2.5. представлено оцінку рельєфу Житомирської області в контексті характеристик туристично-рекреаційного потенціалу.

Таблиця 2.5

Оцінка рельєфу Житомирської області в контексті характеристик рекреаційно-туристичного потенціалу

Назва ознаки	Ступінь комфортності ознаки			
	Некомфортний	Помірно комфортний	Комфортний	Дуже комфортний
Висота рельєфу над рівнем моря	> 3000 метрів	До 3000 метрів	До 2000 метрів	< 2000 метрів
Горизонтальна розчленованість рельєфу	Більше 3500 м	3500–1500 м	1500–500 м	500 м і менше
Вертикальні нерівності рельєфу (перепади висот)	10 та менше	10-25	25-45	45-65

Джерело: складено автором на основі [6]

Житомирська область розташована на території Українського щита та частково в зоні Полісся. Середня висота рельєфу в області коливається від 150 до 300 метрів над рівнем моря, а найвища точка – приблизно 316 метрів (у районі Словечансько-Овруцького кряжу). Таким чином, висота рельєфу в Житомирській області становить менше 2000 метрів, що відповідає категорії «дуже комфортний» для туристично-рекреаційної діяльності.

Горизонтальна розчленованість рельєфу в Житомирській області є помірною. У північній частині (Полісся) переважають рівнинні ландшафти з незначною розчленованістю (менше 500 м), тоді як у центральній і південній частинах (зона лісостепу) рельєф більш розчленований через річкові долини, але все ще не перевищує 500 м у більшості районів. Отже, область потрапляє в категорію «дуже комфортний» (500 м і менше).

Вертикальні нерівності рельєфу Житомирської області переважно знаходяться в межах 25–45 м, що робить її комфортною для туристично-рекреаційної діяльності. У північних районах (Полісся) перепади менші (10–25 м), а в окремих зонах, як-от

Словечансько-Овруцький кряж, можуть сягати 45–65 м. Це створює різноманітні умови для туризму, від рівнинних маршрутів до більш рельєфних ландшафтів.

Житомирська область за показниками висоти рельєфу є дуже комфортною для розвитку туристично-рекреаційного потенціалу, що сприяє створенню сприятливих умов для відпочинку, туризму та оздоровлення.

Для оцінки потрібно перевести отримані дані в бали, розподіл балів наведено в Додатку Д. Бальна оцінка ознак рельєфу Житомирської області в контексті характеристики туристично-рекреаційного потенціалу представлена в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Бальна оцінка досліджуваних ознак рельєфу Житомирської області в контексті характеристик рекреаційно-туристичного потенціалу

Показники	Бади, що відповідають різним ступеням комфорту			
	Некомфортний	Помірно комфортний	Комфортний	Дуже комфортний
Висота рельєфу над рівнем моря	8,2	16,5	25	33
Горизонтальна розчленованість рельєфу	8,2	16,5	25	33
Вертикальні нерівності рельєфу (перепади висот)	8,2	16,5	25	33
Інтерпретація результатів				
Показник оцінки рельєфу	Ступінь привабливості		Вага, що відповідає ступені комфортності	
Висота рельєфу над рівнем моря	Дуже комфортний		33	
Горизонтальна розчленованість рельєфу	Дуже комфортний		33	
Вертикальні нерівності рельєфу (перепади висот)	Комфортний		25	
Разом	X		91	

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Отже, рельєф Житомирської області у рекреаційно-туристичному потенціалі регіону отримав оцінку 91 бал зі 100. Це, відповідно до застосованої методики, свідчить про високий рівень привабливості для туристів.

Далі оцінимо кліматичні особливості Житомирської області в контексті туристично-рекреаційного потенціалу. Житомирська область розташована в межах помірного кліматичного поясу, що зумовлює відносно м'який клімат з рівномірним розподілом опадів. Середньорічна температура коливається в межах від +6°C до

+8°C, причому зима помірно холодна, а літо тепле та вологе. Вегетаційний період триває приблизно 190-200 днів, що сприятливо для сільського господарства та розвитку рекреаційних зон.

Завдяки розташуванню області на межі Полісся та Лісостепу кліматичні умови тут є досить сприятливими для туристичної діяльності. Влітку температура досягає +18...+22°C, що комфортно для відпочинку на природі, а взимку середні температури -5...-8°C, що робить можливим зимові види туризму. Опади розподіляються рівномірно протягом року, середньорічна кількість – близько 600-700 мм.

Кліматичні умови області формують привабливе середовище для екотуризму, лісових прогулянок, сплавів річками та активного відпочинку на свіжому повітрі. Водночас, змінність погоди та можливість різких температурних коливань потребують адаптації туристичної інфраструктури до сезонних змін, табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Оцінка ступеня комфортності кліматичних показників у контексті
характеристик рекреаційно-туристичного потенціалу

Показники	Одиниці	Ступінь комфортності досліджуваної ознаки			
		Некомфортний	Помірно комфортний	Комфортний	Дуже комфортний
Тривалість туристичного сезону	Кількість днів протягом року	Менше 30	30–60	60–90	Більше 90
Тривалість сонячного саява	Кількість годин протягом року	Менше 1400	1400–1700	1700–2000	2000–2300
Кількість днів з опадами	Кількість днів протягом року	Більше 180	180–140	140–100	60–100
Ступінь вітрового навантаження	% від загальної кількості випадків	Менше 10%	10–30%	30–50%	Більше 50%
Відносна вологість повітря	% днів з вологістю повітря менше 30%	—	0–10% дуже волого	10–20% волого	20–40% помірно волого

Джерело: складено автором на основі [6]

Житомирська область розташована в зоні помірно-континентального клімату. Туристичний сезон (період із комфортними температурами для відпочинку, зазвичай від +15°C і вище) триває приблизно з травня по вересень, тобто близько 120–150 днів.

Це перевищує 90 днів, тому за цим показником область потрапляє в категорію «дуже комфортний». У Житомирській області середня кількість годин сонячного сяйва становить приблизно 1800–1900 годин на рік (залежно від району). Це відповідає діапазону 1700–2000 годин, що за методикою оцінюється як «комфортний» рівень. В області в середньому 120–140 днів на рік із опадами (дощі, сніг). Це потрапляє в діапазон 140–100 днів, що відповідає категорії «комфортний». Житомирська область не є регіоном із сильними вітрами. Середня вітрова активність (дні з помірними або сильними вітрами) становить приблизно 20–25% від загальної кількості діб у році. Це відповідає діапазону 10–30%, тобто категорії «помірно комфортний». У Житомирській області середня вологість повітря становить 70–80% протягом року, а кількість днів із низькою вологістю (менше 30%) є незначною – приблизно 5–10% днів на рік. Це відповідає діапазону 0–10%, тобто категорії «дуже вологий», що за методикою вважається «помірно комфортним».

Визначення балів досліджуваних кліматичних показників представлено в Додатку Е. Таблиця показує розподіл ваг і балів для оцінки кліматичних показників, які впливають на туристично-рекреаційний потенціал. Кожен показник має однакову вагу (0,2), а загальна сума балів становить 100.

Сумарна оцінка Житомирської області, за даними табл. 2.8 становить 70 балів, це середній показник, який вказує на те, що кліматичні умови в Житомирській області є загалом сприятливими для розвитку туристично-рекреаційного потенціалу, але мають певні обмеження.

Наступним кроком є проведення оцінки водних ресурсів Житомирської області в контексті характеристики туристично-рекреаційного потенціалу. При оцінці різноманітних можливостей для рекреаційної діяльності одним із ключових ресурсів є водний. Саме він забезпечує купання, сплави на байдарках, рибальство та багато інших видів відпочинку. Навіть ті туристи, які не захоплюються активним відпочинком, високо цінують естетичне задоволення від перебування на природних водоймах. Водні ресурси Житомирської області створюють усі умови для м'якого тренування механізмів терморегуляції, дихання та обміну речовин.

Таблиця 2.8

Бальна оцінка ступеня комфортності кліматичних показників Житомирської області в контексті характеристик рекреаційно-туристичного потенціалу

Показники	Бади, що відповідають різним ступеням комфорту			
	Некомфортний	Помірно комфортний	Комфортний	Дуже комфортний
Тривалість туристичного сезону	5	10	15	20
Тривалість сонячного сяйва	5	10	15	20
Кількість днів з опадами	5	10	15	20
Ступінь вітрового навантаження	5	10	15	20
Відносна вологість повітря	5	10	15	20
Інтерпретація результатів				
Показник оцінки кліматичних умов	Ступінь привабливості		Вага, що відповідає ступені комфортності	
Тривалість туристичного сезону	Дуже комфортний		20	
Тривалість сонячного сяйва	Комфортний		15	
Кількість днів з опадами	Комфортний		15	
Ступінь вітрового навантаження	Помірно комфортний		10	
Відносна вологість повітря	Помірно комфортний		10	
Разом	Х		70	

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

В табл. 2.9 визначено ступінь комфортності водних ресурсів в контексті характеристик туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Таблиця 2.9

Оцінка водних ресурсів у контексті характеристик рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області

Назва ознаки	Ступінь комфортності ознаки			
	Некомфортний	Помірно комфортний	Комфортний	Дуже комфортний
Озерність ландшафтів, %	1	1-3	3-5	5
Обводненість ландшафтів, км/км ²	0,1	0,1-0,2	0,2-0,3	0,3
Ступінь вологості ландшафтів	Сирі	Вологі і сирі	Свіжі та вологі	Сухі та свіжі

Джерело: складено автором на основі [6]

Озерність ландшафтів – це відсоток території, зайнятої озерами, до загальної площі регіону. Житомирська область розташована в зоні Полісся (північна частина) та лісостепу (центральна і південна частини). У регіоні є кілька великих озер (наприклад, озеро Озерянське, озера в Олевському районі), але загалом озерність не є високою. За оцінками, озерність Житомирської області становить приблизно 1–2% від загальної площі (29,9 тис. км²). Це відповідає діапазону 1–3%, тобто категорії «помірно комфортний». Обводненість ландшафтів, км/км² розраховується як відношення площі озер до загальної площі. Якщо озерність становить 1–2%, то це приблизно 0,01–0,02 км² озер на 1 км² території, що також є «помірно комфортним». У Житомирській області через високу вологість (70–80%) і значну кількість опадів (120–140 днів на рік) ландшафти переважно вологі і сирі. Це відповідає категорії «помірно комфортний». Визначення балів досліджуваних показників водних ресурсів представлено в Додатку Ж. В табл. 2.10 визначено ступінь комфортності водних ресурсів в контексті характеристик туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Таблиця 2.10

Бальна оцінка водних ресурсів у контексті характеристик рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області

Показники	Бали, що відповідають різним ступеням комфорту			
	Некомфортний	Помірно комфортний	Комфортний	Дуже комфортний
Озерність ландшафтів, %	8,2	16,5	25	33
Обводненість ландшафтів, км/км ²	8,2	16,5	25	33
Ступінь вологості ландшафтів	8,2	16,5	25	33
Інтерпретація результатів				
Показник оцінки водних ресурсів	Ступінь привабливості	Вага, що відповідає ступені комфортності		
Озерність ландшафтів, %	Помірно комфортний	16,5		
Обводненість ландшафтів, км/км ²	Помірно комфортний	16,5		
Ступінь вологості ландшафтів	Помірно комфортний	16,5		
Разом	X	49,5		

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Загальна оцінка дорівнює 49,5 балів, це середній результат, який свідчить про помірну привабливість водних ресурсів Житомирської області для туризму. Для підвищення туристичного потенціалу варто розвивати інфраструктуру навколо озер і боліт (наприклад, екостежки, зони відпочинку).

Останнім етапом оцінки природно-географічного становища Житомирської області в якості частини туристично-рекреаційного потенціалу є оцінка фітобіотичних ресурсів.

Житомирська область розташована в зонах Полісся (північ) та лісостепу (центр і південь). Основні рослинні угруповання: соснові та мішані ліси (дуб, береза, ялина) на Поліссі, а також лучно-степові ділянки в лісостеповій зоні. Ліси займають близько 30% території області, переважно в північних районах (Олевський, Овруцький). Найпоширеніші дерева – сосна, дуб, береза, вільха, а в заплавах річок (Тетерів, Случ) – верба та тополя. Є також штучні насадження (сосна, ясен). Область багата на лісові масиви, що сприяє розвитку екотуризму.

Для оцінки рослинних ресурсів Житомирської області в рамках застосованої методики, передбачається застосування таких параметрів, як лісистість ландшафтів, заболоченість і вологість рослинного покриву, табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Розподіл ступеня комфортності показників при оцінці фітобіотичних ресурсів у контексті характеристик рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області

Назва ознаки	Ступінь комфортності ознаки			
	Некомфортний	Помірно комфортний	Комфортний	Дуже комфортний
Лісистість ландшафтів, %	20	20-40	40-75	75
Заболоченість території, %	>10	10-5	5-2	<2
Вологість рослинного покриву	Сухі ліси (соснові)	Помірно вологі ліси (сосново-дубові)	Вологі мішані ліси (дуб, береза)	Дуже вологі широколистяні ліси (дуб, вільха)

Джерело: складено автором на основі [6]

Аналізуючи дані табл. 2.8. відмітимо, що лісистість Житомирської області становить близько 30% (приблизно 900 тис. га з 29,9 тис. км²), що відповідає діапазону 20–40%, тобто категорії «помірно комфортний», ліси є привабливими для

екотуризму, але не домінують у ландшафті. Заболоченість Житомирської області – приблизно 5–7% (переважно в зоні Полісся), це потрапляє в діапазон 5–2%, що відповідає категорії «комфортний». Болота можуть бути цікавими для екотуризму за наявності інфраструктури. У Житомирській області переважають ліси: соснові та мішані (сосна, дуб, береза) на Поліссі, а також широколистяні ліси (дуб, вільха) у вологіших районах, особливо в заплавах річок (Тетерів, Случ). Вологість повітря висока (70–80%), що сприяє розвитку вологих лісів. Рослинний покрив у регіоні можна характеризувати, як дуже вологі широколистяні ліси (дуб, вільха, береза), це відповідає категорії «дуже вологі широколистяні ліси», тобто «дуже комфортний». Такі ліси є естетично привабливими, багаті на біорізноманіття та ідеальні для рекреаційних активностей.

Визначення балів показників фітобіотичних ресурсів представлено в Додатку К. В табл. 2.12 визначено ступінь комфортності фітобіотичних ресурсів в контексті характеристик рекреаційно-туристичного потенціалу регіону.

Таблиця 2.12

Бальна оцінка фітобіотичних ресурсів у контексті характеристик рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області

Показники	Бади, що відповідають різним ступеням комфорту			
	Некомфортний	Помірно комфортний	Комфортний	Дуже комфортний
Лісистість ландшафтів, %	8,2	16,5	25	33
Заболоченість території, %	8,2	16,5	25	33
Вологість рослинного покриву	8,2	16,5	25	33
Інтерпретація результатів				
Показник оцінки фітобіотичних ресурсів	Ступінь привабливості		Вага, що відповідає ступені комфортності	
Лісистість ландшафтів, %	Помірно комфортний		16,5	
Заболоченість території, %	Комфортний		25	
Вологість рослинного покриву	Дуже комфортний		33	
Разом	Х		74,5	

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Таким чином, загальна оцінка фітобіотичних ресурсів Житомирської області – 74,5 балів, а отже, регіон має високий потенціал для екотуризму завдяки лісовим ресурсам і вологості, але потребує розвитку інфраструктури.

2.3 Рекреаційно-туристична оцінка культурно-історичного потенціалу Житомирської області

При оцінці рекреаційно-туристичного потенціалу важливо враховувати культурно-історичні ресурси регіону. Житомирська область має багате історичне минуле, яке сягає часів Київської Русі. На її території збереглися сліди трипільської культури, давньоруських городищ, а також пам'ятки козацької доби, періоду Другої світової війни та радянської епохи. Регіон багатий на археологічні, архітектурні та етнографічні об'єкти, які включені до реєстру історичних пам'яток і використовуються в туристичних маршрутах. Розглянемо культурно-історичний потенціал Житомирської області як складову рекреаційно-туристичного потенціалу.

Проведемо оцінку історичного спадку регіону в контексті розвитку його рекреаційно-туристичного потенціалу. Житомирщина має різноманітну історію, яка є основою її культурно-історичних ресурсів. В області зареєстровано понад 15 туристичних маршрутів, пов'язаних із історією регіону, зокрема екскурсії до давньоруських городищ у Коростені, музеїв у Житомирі та пам'яток Другої світової війни. Ці маршрути виконують освітню та пізнавальну функцію. Загальні дані щодо основних історичних та культурних маршрутах Житомирської області наведено в табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Основні маршрути історичного та культурного туризму Житомирської області

№ п/п	Назва	Маршрут
1	2	3
1	Пізнавальна оглядово-тематична екскурсія «Давньоруська спадщина Коростеня»	м. Коростень (Древлянський парк)
2	Історична екскурсія «Житомир крізь віки»	м. Житомир
3	Тематична екскурсія, присвячена козацькій добі	м. Житомир, м. Бердичів
4	Тематична екскурсія «Пам'ятки Другої світової війни»	м. Житомир, м. Коростень

Продовження табл. 2.13

1	2	3
5	Тематична екскурсія «Слідами трипільської культури»	с. Трипілья, Житомирський район
6	Історична екскурсія «Олевськ у часи Київської Русі»	м. Олевськ
7	Історична екскурсія «Музеї Житомирщини: від давнини до сьогодення»	м. Житомир, м. Звягель
8	Тематична екскурсія «Слідами Лесі Українки»	м. Звягель
9	Тематична екскурсія «На шляху до природи Полісся»	м. Овруч, Поліський заповідник
10	Історична екскурсія «Слідами релігійної спадщини Житомирщини»	м. Бердичів (Монастир босих кармелітів)
11	Тематична екскурсія «Слідами промислової історії Житомирщини»	м. Житомир, м. Коростишів
12	Екскурсія в заказник «Камінне село»	с. Рудня Замисловицька, Коростенський район
13	Тематична екскурсія «Острів кохання»	с. Ст. Солотвин, Бердичівський район
14	Культурно-мистецький центр «Поліська хата»	с. Городське, Коростишівський район
15	Історична екскурсія замок «Радомисль» (м. Радомишль	м. Радомишль, Житомирський район
16	Скеледром Дениші	с. Дениші, Житомирський район
17	Тематична екскурсія «Житомир-космічний»	м. Житомир, музей С.П. Колорьова

Джерело: складено автором на основі [25; 26; 36]

Роль історичної пам'яті в структурі рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області важко переоцінити. Історична пам'ять є важливою складовою рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області, адже регіон має багате історичне минуле. Проте через війну, що розпочалася у 2022 році, кількість туристів значно скоротилася. Якщо до війни область щорічно приймала тисячі відвідувачів, зацікавлених у культурно-історичній спадщині, то у 2022 році туристичний потік різко впав через бойові дії. У 2023 році ситуація дещо покращилася, але кількість туристів все ще залишається значно нижчою, ніж у довоєнний період, через триваючі безпекові виклики.

В розрізі підрозділу варто здійснити оцінку археологічної спадщини регіону у контексті розвитку туристично-рекреаційного потенціалу. Житомирська область славиться численними археологічними пам'ятками, які охоплюють період від найдавніших часів до середньовіччя. Ось деякі з найважливіших археологічних знахідок:

- Поселення трипільської культури (с. Трипілья, Житомирський район). У IV–III тисячоліттях до н.е. на цій території існували поселення трипільської культури. Внаслідок розкопок у селі Трипілья було знайдено залишки будівель, керамічний посуд з характерними візерунками (спіралі, хвилясті лінії), а також знаряддя праці, виготовлені з кременю. Ці артефакти свідчать про високий рівень розвитку землеробства та гончарної справи трипільців, що робить їх важливими для дослідження давньої історії України;

- Городище Іскоростень (м. Коростень). Давньоруське городище, розташоване в сучасному Коростені, було значним політичним і культурним центром племені древлян у IX–X століттях. Археологи знайшли залишки дерев'яних фортифікацій, житлових споруд, а також численні артефакти, зокрема залізні знаряддя праці, прикраси та кераміку. Городище має історичний зв'язок із відомими літописними подіями, серед яких повстання древлян проти князя Ігоря та подальша помста княгині Ольги;

- Кургани бронзового віку (Овруцький район). У північній частині Житомирщини, зокрема в Овруцькому районі, знайдено кургани, які датуються II тисячоліттям до н.е. Під час археологічних розкопок було виявлено поховання разом із кам'яними сокирами, бронзовими прикрасами та керамічним посудом. Ці знахідки дають уявлення про побут і поховальні традиції кочових племен, які населяли цей регіон у період бронзового віку;

- Поселення черняхівської культури (с. Дениші, Житомирський район). Археологічні дослідження у селі Дениші виявили сліди поселення, яке належало до черняхівської культури (II–IV ст. н.е.), що пов'язана з готськими племенами. Було знайдено залишки будівель, витончена кераміка з полірованим орнаментом, а також металеві вироби та прикраси. Ці артефакти демонструють високий рівень ремісничої майстерності та активні культурні контакти місцевого населення з іншими народами.

Всі ці археологічні відкриття свідчать про багату історичну спадщину Житомирщини та підкреслюють її значний потенціал для розвитку археологічного туризму.

Здійснимо оцінку пам'яток архітектури регіону у контексті розвитку туристично-рекреаційного потенціалу. Основними параметрами кількісної оцінки об'єктів культурно-історичної спадщини можна вважати: кількість туристичних маршрутів, пам'яток міської архітектури, історії та археології, які мають статус об'єктів, що охороняються державою. В табл. 2.14. представлено розподіл параметрів історико-культурної спадщини регіону.

Таблиця 2.14

Розподіл параметрів історико-культурної спадщини регіону в контексті характеристик рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області

Назва ознаки	Ступінь комфортності ознаки			
	Несприятливий	Відносно сприятливий	Сприятливий	Найбільш сприятливий
Кількість туристичних маршрутів	Менше 30	30-59	60-99	Більше 100
Кількість пам'яток археології	Менше 30	30-59	60-99	Більше 100
Кількість пам'яток архітектури	Менше 30	30-59	60-99	Більше 100

Джерело: складено автором на основі [10; 25; 26; 36]

За даними табл. 2.11 видно, що у Житомирській області, за попередніми оцінками, є близько 27 туристичних маршрутів, пов'язаних із історико-культурною спадщиною (наприклад, маршрути в Коростені, Житомирі, Олевську). Це відповідає діапазону менше 30, тобто категорії «несприятливий». Кількість маршрутів недостатня для повноцінного розвитку туризму. Житомирська область має археологічні пам'ятки, зокрема городища, загальна кількість таких пам'яток, становить 12 об'єктів. Це відповідає діапазону менше 30, тобто категорії «несприятливий». У Житомирській області є пам'ятки архітектури, такі як Монастир босих Кармелітів у м. Бердичіві, монастирі та собори в Житомирі, садиби та старовинні будівлі в м. Звягель, загальна кількість таких об'єктів, становить 52. Це відповідає діапазону 30–59, тобто категорії «відносно сприятливий».

Визначення балів досліджуваних показників параметрів історико-культурної спадщини регіону представлено в Додатку Л. В табл. 2.15 визначено ступінь параметрів історико-культурної спадщини в контексті характеристик туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Таблиця 2.15

Бальна оцінка параметрів історико-культурної спадщини в контексті характеристик рекреаційно-туристичного потенціалу регіону

Показники	Бади, що відповідають різним ступеням комфорту			
	Несприятливий	Відносно сприятливий	Сприятливий	Найбільш сприятливий
Кількість туристичних маршрутів	8,2	16,5	25	33
Кількість пам'яток археології	8,2	16,5	25	33
Кількість пам'яток архітектури	8,2	16,5	25	33
Інтерпретація результатів				
Показник оцінки історико-культурної спадщини	Ступінь привабливості		Вага, що відповідає ступені комфортності	
Кількість туристичних маршрутів	Несприятливий		8,2	
Кількість пам'яток археології	Несприятливий		8,2	
Кількість пам'яток архітектури	Відносно сприятливий		16,5	
Разом	Х		32,9	

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Таким чином, рівень історико-культурної спадщини регіону є вкрай низьким, всього – 32,9 балів.

За умовну одиницю поділу території Житомирської області залежно від рівня культурно-історичного потенціалу були взяті адміністративні райони. Залежно від отриманого сумарного балу, райони ранжовані на кілька категорій: оцінка 4 бали відповідає «найвищому» рівню культурної спадщини, 3 бали – «високому рівню», 2 бали – «середньому рівню», 1 бал – низькому значенню культурно-історичного потенціалу, табл. 2.16.

Таблиця 2.16

Оцінка рівнів культурно-історичного потенціалу Житомирської області

Кількість пам'яток історії, археології та мистецтва, що перебувають під державною охороною	Оцінка параметрів	
	Якісна	Кількісна
Понад 100	Найсприятливіша	4 (найбільш високий)
60-99	Відносно сприятлива	3 (висока)
30-59	Сприятлива	2 (середній)
Менше 30	Несприятлива	1 (низький)

Джерело: складено автором на основі [24; 34]

Спираючись на офіційний перелік туристичних об'єктів Житомирської області стає можливим виділення адміністративних районів, що мають на своїй території такі об'єкти, що є важливою умовою їхнього туристично-рекреаційного освоєння, табл. 2.17.

Таблиця 2.17

Ранжирування адміністративних районів Житомирської області в контексті з їх показниками культурно-історичного потенціалу

Несприятливий /Низький	Сприятливий/Середній	Відносно сприятливий/Високий	Найбільш сприятливий /Найвищий
		Бердичівський район	Житомирський район
		Звягельський район	Коростенський район

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

З огляду на дані табл. 2.17 видно, що Житомирський і Коростенський райони мають найвищий рівень культурно-історичного потенціалу завдяки значній кількості пам'яток і розвиненим маршрутам. Бердичівський і Звягельський райони належать до високого рівня, але потребують розвитку інфраструктури та популяризації. У таблиці не вказано районів із низьким чи середнім рівнем, оскільки наразі в Житомирській області виділяють лише чотирьох укрупнених райони.

На основі проведеного аналізу визначимо детермінанти розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Житомирської області, Додаток М. За даними якого видно, що Житомирська область має значний історико-культурний і природний потенціал, який з урахуванням об'єктивно застарілого стану туристично-рекреаційної інфраструктури регіону необхідно розвивати, перш за все, з метою задоволення запитів як туристів, так і місцевих жителів.

Таким чином, Житомирська область має значний потенціал розвитку, для реалізації якого необхідно зосередитися на розвитку інфраструктури, створенні нових маршрутів, відновленні транспортних перевезень і популяризації регіону як туристичного напрямку, особливо після стабілізації безпекової ситуації.

РОЗДІЛ 3

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Рекреаційно-туристичний потенціал Житомирської області є важливим ресурсом для економічного розвитку регіону. Завдяки унікальним природним ландшафтам, історико-культурним пам'яткам та наявності санаторно-курортних зон, область має значні можливості для розвитку внутрішнього та іноземного туризму. Проте ефективність використання цього потенціалу залишається недостатньою через низку факторів, зокрема через війну, слабку туристичну інфраструктуру, недостатній рівень маркетингової підтримки та низьку обізнаність про регіон серед потенційних туристів. Визначення шляхів підвищення ефективності використання рекреаційно-туристичних ресурсів є ключовим завданням для забезпечення сталого розвитку галузі, залучення інвестицій та підвищення конкурентоспроможності Житомирщини на туристичному ринку.

Таким чином, необхідно організувати активну кампанію для підвищення привабливості туристичних об'єктів Житомирської області. Це можна зробити наступними способами:

1. Створення розгалуженої мережі розповсюджувачів туристичного продукту. Житомирській області варто запозичити досвід зарубіжних країн, створивши мережу агентів, які пропонуватимуть тури та короткотривалі екскурсії. Агентів можна зацікавити комісійними за кожного клієнта, а також переорієнтувати туристичні агентства на роботу з невеликими мобільними групами, які формуються в різних частинах області (наприклад, у Житомирі, Коростені, Бердичеві) з обов'язковим трансфером до місця збору та назад. Для цього підійдуть мікроавтобуси, яка вже частково функціонують в області. В Україні, зокрема в Житомирській області, транспортна доступність, часові витрати, фізична та емоційна зручність відіграють ключову роль. Послуги мають бути активними та помітними, як у популярних туристичних регіонах світу. Наразі в Житомирській області подібна активність спостерігається в ну дуже обмеженому вигляді. Агентами може стати молодь,

пенсіонери чи працюючі люди, які займатимуться цим у вільний час. Проте в Україні, існує проблема менталітету: багато хто не бажає працювати в форматі мережевого маркетингу чи «на вулиці», а суспільство часто негативно сприймає таку рекламу через попередній досвід шахрайства. Для подолання цього необхідно змінити підхід, використовуючи позитивний досвід українських туристів за кордоном, де вони охоче долучаються до подібних пропозицій.

2. Формування невеликих груп екскурсантів із обов'язковим трансфером. У Житомирській області можна організувати тури для невеликих груп (5–10 осіб) із використанням мікроавтобусів, які забезпечать трансфер від Житомира до таких об'єктів, як Древлянський парк у Коростені чи Замок Радомисль, і назад. Це підвищить доступність туристичних об'єктів, особливо для тих, хто не має власного транспорту або просто хоче відпочити.

3. Зниження цін на тури за рахунок рекламного партнерства. Для популяризації маршрутів у Житомирській області (наприклад, «Слідами древлян: подорож Житомирщиною») варто залучити місцеві компанії, які зацікавлені в просуванні своєї продукції. Наприклад, зниження вартості проїзду до Коростеня чи Радомишля можна профінансувати за рахунок реклами місцевих виробників (продуктів харчування, сувенірів), які виступатимуть спонсорами туру. Це дозволить знизити ціну туру для туристів і водночас популяризувати місцеві бренди.

4. Створення необхідного рівня сервісу та інфраструктури. У Житомирській області, особливо в сільських районах (наприклад, у Денишах чи Овручі), необхідно розвивати базову інфраструктуру з мінімальними витратами. На туристичних об'єктах, таких як Скеледром у Денишах чи Поліський заповідник, варто облаштувати мінімальний набір послуг європейського рівня: біотуалети, заправні станції поблизу, місця для барбекю, а також стоянки. Важливо забезпечити безпеку туристів, зокрема екологічну, через страхування, медичне обслуговування та можливість евакуації в разі потреби.

5. Розширення форм активної участі туристів. У Житомирській області варто впроваджувати анімаційні програми, які залучатимуть туристів до активного відпочинку. Наприклад, у Замку Радомисль можна організувати майстер-класи з

виготовлення паперу за старовинними технологіями, у Коростені – театралізовані постановки про життя древлян, а в Денишах – сплави на байдарках річкою Тетерів. Також можна створити туристичні центри на базі старих садиб (наприклад, у Радомишлі), де проводитимуться заходи в дусі козацької доби: кінні прогулянки, стрільба з лука, традиційні українські вечорниці. Це дозволить туристам не лише спостерігати, а й брати активну участь у процесі, що є більш привабливим після тривалого періоду обмеженого доступу до таких об'єктів.

6. Перехід до універсальних форм туризму. У Житомирській області необхідно відходити від одностороннього пізнавального туризму (наприклад, лише екскурсії до музеїв) до універсальних програм, які поєднують інтелектуальний, духовний і фізичний відпочинок. Туристи все частіше шукають насичені подорожі, тому варто пропонувати комбіновані тури: історичні екскурсії (Коростень, Житомир), активний відпочинок (скелелазіння в Денишах), оздоровлення (відпочинок у Поліському заповіднику). Якість послуг має відповідати їхній ціні, адже саме через невідповідність ціни та якості область втрачає частину туристичного потоку.

7. Підвищення привабливості об'єктів через рекламу та інфраструктуру. Для підвищення привабливості туристичних об'єктів Житомирської області необхідно: з одного боку, проводити активну рекламну кампанію через ЗМІ, соціальні мережі та віртуальні платформи (наприклад, створення віртуальних турів по Замку Радомисль чи Древлянському парку); з іншого – штучно підсилювати привабливість об'єктів шляхом створення додаткових розважальних зон. Наприклад, у Коростені можна облаштувати міні-парк із реконструкцією древлянського побуту, у Житомирі – панораму, присвячену історії міста, а в Денишах – гідропарк для сімейного відпочинку.

До додаткових способів підвищення привабливості туристичних об'єктів у Житомирській області можна віднести:

1. Розвиток подієвого туризму. У Житомирській області можна проводити фестивалі, присвячені історії древлян (у Коростені), козацькій добі (у Бердичіві) чи творчості Лесі Українки (у Звягелі), що привабить туристів на масові культурні заходи.

2. Колекціонування. Популяризувати ідею «збери всі пам'ятки Житомирщини», наприклад, створивши туристичний паспорт із відмітками за відвідування об'єктів (Древлянський парк, Замок Радомишль, Скеледром у Денишах).

3. Доповнення природних і культурних об'єктів. Наприклад, у Поліському заповіднику можна створити екостежки з інформаційними стендами, а в Коростені – інтерактивні зони, що відтворюють побут древлян.

4. Надання об'єктам статусу. Важливо домогтися включення ключових об'єктів Житомирської області (наприклад, городища Іскоростень) до списків ЮНЕСКО чи національних пам'яток для залучення фінансування та іноземних туристів. Також варто розвивати місцеві ініціативи, які підкреслюють самобутність регіону, наприклад, створення туристичних сіл у Поліссі з відновленням традиційної архітектури та побуту.

На сьогодні в Житомирській області вже діють музеї, які можуть стати основою для розвитку туризму. Наприклад, музей космонавтики імені С.П. Корольова в Житомирі чи літературний музей Лесі Українки в Звягелі. Створення музеїв побуту чи персоналій (наприклад, музей древлян у Коростені) та налагодження їх ефективної праці на туристичному ринку, принесе економічну вигоду та допоможе популяризувати регіон.

Таким чином, в розвиток одного із запропонованих заходів розробимо екскурсійний маршрут: «Слідами древлян: подорож Житомирщиною».

Створення екскурсійного маршруту «Слідами древлян: подорож Житомирщиною» має на меті популяризацію туристичного потенціалу Житомирської області, залучення туристів до її культурно-історичних та природних пам'яток, а також сприяння розвитку туризму в регіоні. Маршрут охоплює найцікавіші об'єкти Житомирського та Коростенського районів, які мають високий культурно-історичний потенціал. Об'єкти маршруту розташовані відносно близько один до одного, що робить подорож зручною для одноденного туру.

Обрані об'єкти:

Древлянський парк у Коростені (Коростенський район) – місце, пов'язане з історією древлян, зокрема городищем Іскоростень, яке було центром племені у IX–X

століттях. Це одна з ключових пам'яток регіону, що приваблює туристів своєю історичною цінністю. Замок Радомишль (Житомирський район, м. Радомишль) – унікальний історико-культурний комплекс, розташований на мальовничому острові, оточеному річкою Мика. Це місце поєднує історію, архітектуру та природу. Скеледром у селі Дениші (Житомирський район) – природна пам'ятка, що приваблює любителів активного відпочинку. Скелясті береги річки Тетерів ідеально підходять для скелелазіння та відпочинку на природі.

Технологічна карта екскурсійного туру «Слідами древлян: подорож Житомирщиною».

Маршрут подорожі: Житомир – Коростень (Древлянський парк) – Радомишль (Замок Радомишль) – Дениші (Скеледром) – Житомир.

Протяжність маршруту: 220 км (Житомир – Коростень: 100 км, Коростень – Радомишль: 50 км, Радомишль – Дениші: 40 км, Дениші – Житомир: 30 км).

Число туристів у групі: 10 осіб.

Вартість туру: 1200 грн/особа.

Сезонність туру: з травня по жовтень (найкомфортніший період для подорожей, враховуючи кліматичні умови Житомирської області). Карта-схема туру представлена на рис. 3.1. Програму туру представлено в табл. 3.1.

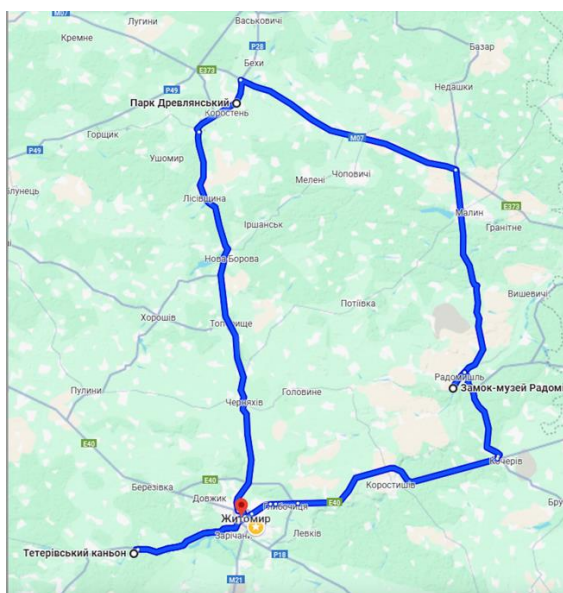


Рис. 3.1. Карта-схема туру «Слідами древлян: подорож Житомирщиною»

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Таблиця 3.1

Програма обслуговування туристів у подорожі за маршрутом

№ п/п	Пункт програми	Час
1	Виїзд із Житомира	08:00
2	Прибуття до Коростеня (Древлянський парк)	09:30
3	Екскурсія в Древлянському парку	09:30–10:30
4	Виїзд до Радомишля	10:30
5	Прибуття до Замку Радомисль	11:30
6	Екскурсія в Замку Радомисль	11:30–13:00
7	Обід у Радомишлі	13:00–14:00
8	Виїзд до села Дениші	14:00
9	Прибуття до Скеледрому в Денишах	14:30
10	Відпочинок і огляд Скеледрому	14:30–16:00
11	Виїзд до Житомира	16:00
12	Приїзд до Житомира	16:30

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

В табл. 3.2 представлено розрахунок вартості туру.

Таблиця 3.2

Розрахунок середньої вартості туру

№ п/п	Найменування витрат	Сума, грн.
1	Транспортні витрати (автобус, 220 км)	5000
2	Послуги гіда-екскурсовода	1500
3	Вхідні квитки до Древлянського парку (10 осіб)	500
4	Екскурсія в Замку Радомисль (10 осіб)	2000
5	Вода в пляшках (0,5 л, 15 шт.)	150
6	Перекус (печиво, 10 упаковок)	300
7	Обід у Радомишлі (10 осіб)	2500
	Разом	11950

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Агентський дохід (10% від вартості туру): $11950 \times 0,10 = 1195$ грн.

Загальна вартість туру: $11950 + 1195 = 13145$ грн.

Вартість участі в турі на 1 особу: $13\,145 \div 10 = 1314,5$ грн, округлено до 1200 грн (з урахуванням знижки для залучення перших туристів).

Додаткові послуги:

За бажанням туристів у Замку Радомишль можна організувати майстер-клас із виготовлення паперу за старовинною технологією (музей у замку має таку опцію). Вартість майстер-класу – 200 грн/особа. Також у Денишах можна додати сплав на

байдарках річкою Тетерів (300 грн/особа), що зробить тур більш активним і привабливим для любителів пригод.

Примітки:

Розрахунок туру виконаний для україномовних груп. Для англомовних груп вартість туру зросте до 1500 грн/особа через додаткову оплату послуг англомовного гίδα-перекладача (2000 грн).

Тур розрахований на одноденну подорож, що враховує безпекові виклики 2025 року та потребу в компактному маршруті. У майбутньому маршрут можна розширити, додавши ночівлю в одному з готелів Житомирського району.

Отже, екскурсійний маршрут «Слідами древлян: подорож Житомирщиною» поєднує історичні, культурні та природні пам'ятки, що робить його привабливим для різних категорій туристів. Древлянський парк у Коростені занурює в історію Київської Русі, Замок Радомишль вражає архітектурою та атмосферою, а Скеледром у Денишах додає активний відпочинок. Маршрут сприяє популяризації Житомирської області як туристичного напрямку, але для його успішної реалізації необхідно забезпечити безпеку, покращити інфраструктуру на дорогах (зокрема, в сільських районах) і активно просувати тур через туристичні агенції та онлайн-платформи.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження теоретичних аспектів рекреаційно-туристичного потенціалу території дозволило уточнити сутність ключових понять. Рекреаційно-туристичні ресурси визначені як природно-кліматичні, історико-культурні та соціально-економічні об'єкти і явища, що слугують основою для розвитку різних видів туристично-рекреаційної діяльності та задоволення потреб туристів. Натомість рекреаційно-туристичний потенціал охоплює не лише ці ресурси, а й умови їх використання, включаючи інфраструктуру, організаційні фактори та здатність території приваблювати туристів, формуючи туристично-рекреаційний кластер. Важливим є розуміння, що ефективне використання цього потенціалу можливе лише за умови збереження екологічної рівноваги та раціонального природокористування, що підкреслює необхідність гармонійного поєднання розвитку туризму з охороною природного середовища.

Аналіз підходів до класифікації рекреаційно-туристичних ресурсів показав їхню різноманітність за походженням (фізичні, біологічні, комплексні), функціями (естетичні, ресурсні) та критеріями використання (пряме, опосередковане). Внутрішньосистемні фактори, такі як саморегуляція екосистеми, стійкість і різноманітність використання, а також зовнішні фактори, зокрема законодавча, організаційно-економічна та техніко-технологічна основи, відіграють ключову роль у функціонуванні рекреаційно-туристичного потенціалу. Це підкреслює важливість комплексного підходу до управління туристичною діяльністю, який враховує як природні передумови, так і соціально-економічні умови, що впливають на розвиток туризму в регіоні.

Запропонована методика комплексної оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу території є універсальним інструментом, який дозволяє оцінити потенціал регіону через поєднання якісних і кількісних показників, порівнюючи їх із аналогічними показниками інших територій. Вона враховує туристичні, інституціональні, трудові ресурси та суміжні галузі. Такий підхід дає змогу не лише визначити сильні та слабкі сторони туристичного потенціалу регіону, а й розробити

рекомендації для його вдосконалення, адаптуючи їх до сучасних потреб туристів і змін у пріоритетах споживачів, що є важливим для сталого розвитку туризму.

Проведений аналіз рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області виявив її значні природні та культурно-історичні ресурси, які створюють сприятливі передумови для розвитку туризму. Область характеризується різноманітним рельєфом (91 бал за оцінкою), сприятливими кліматичними умовами (70 балів) та багатими фітобіотичними ресурсами (74,5 бала), що робить її привабливою для екотуризму, активного відпочинку та оздоровлення. Водночас водні ресурси отримали середню оцінку (49,5 бала) через низьку озерність і обмежену інфраструктуру навколо водойм, що вказує на необхідність розвитку зон відпочинку та екостежок. Географічне положення області, її транспортна доступність (залізничні вузли, магістралі М-06, М-07, М-21) та протяжність автомобільних доріг (8550 км у 2020 році) сприяють зв'язку з іншими регіонами України, однак стан доріг, особливо в сільських районах, залишається незадовільним, що стримує туристичний потік.

Соціально-економічний стан Житомирської області має як позитивний, так і негативний вплив на розвиток туризму. З одного боку, область має розвинену мережу туристично-рекреаційних об'єктів (212 установ, з яких 46% зосереджені в Житомирському районі), а зростання частки осіб похилого віку (27,4% у 2023 р.) може стимулювати попит на оздоровчий і культурний туризм. З іншого боку, демографічні тенденції (скорочення населення до 1157 тис. осіб у 2023 р.), економічні виклики (зменшення частки промисловості у ВРП з 27% до 23%) та значне падіння пасажиропотоку у 2022 р. (до 90,4 млн осіб автобусами та 50,6 млн осіб залізницею) через війну створюють перешкоди для розвитку галузі. Недостатня розвиненість транспортної інфраструктури в сільських районах, а також нерівномірний розподіл туристичних об'єктів між районами (лише 14% у Звягільському районі) потребують уваги для забезпечення рівномірного розвитку туризму в регіоні.

Культурно-історичний потенціал Житомирської області є значним, але недостатньо реалізованим, про що свідчить низька оцінка (32,9 бала). Наявність 27 туристичних маршрутів, 12 археологічних пам'яток та 52 пам'яток архітектури вказує на багате історичне минуле регіону, зокрема пов'язане з трипільською та

черняхівською культурами, давньоруськими городищами (Іскоростень) та архітектурними об'єктами, такими як Монастир босих Кармелітів у Бердичіві. Проте війна, що розпочалася у 2022 р., значно скоротила туристичний потік, а недостатня кількість маршрутів і пам'яток, а також слабка інфраструктура стримують розвиток культурного туризму.

Проведений аналіз та розроблені пропозиції щодо підвищення рівня рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області підкреслюють необхідність комплексного підходу до розвитку туризму в регіоні. Запропоновані заходи, такі як створення мережі розповсюджувачів туристичного продукту, організація турів для невеликих груп із трансфером, зниження цін за рахунок рекламного партнерства, розвиток інфраструктури, впровадження анімаційних програм та універсальних форм туризму, спрямовані на підвищення доступності та привабливості туристичних об'єктів. Особливу увагу приділено подієвому туризму, розвитку інтерактивних зон та популяризації об'єктів через включення до списків ЮНЕСКО, що може залучити іноземних туристів та інвестиції. Ці ініціативи, разом із створенням нових музеїв, сприятимуть економічному зростанню та популяризації Житомирщини як туристичного напрямку.

Розроблений екскурсійний маршрут «Слідами древлян: подорож Житомирщиною» є прикладом практичної реалізації запропонованих заходів, поєднуючи історичні (Древлянський парк у Коростені), культурні (Замок Радомишль) та природні (Скеледром у Денишах) пам'ятки в одноденний тур протяжністю 220 км вартістю 1200 грн/особа. Маршрут розрахований на сезон із травня по жовтень і враховує сучасні безпекові виклики, пропонуючи компактну програму з можливістю додаткових активностей, таких як майстер-класи та сплави на байдарках. Для успішної реалізації маршруту необхідно покращити дорожню інфраструктуру, забезпечити безпеку туристів та активно просувати тур через туристичні агенції та онлайн-платформи, що сприятиме залученню туристів і розвитку туристичної галузі Житомирської області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративний устрій Житомирської області. URL: surl.li/varabd
2. Алешугіна Н.О., Барановська О.В., Барановський М.О., Зеленська О.О., Смаль І.В., Філоненко І.М. Рекреаційно-туристичні ресурси України з основами туристичного ресурсознавства : навчальний посібник. Чернігів : Вид-во ЧНТУ, 2015. 492 с.
3. Бобко А.С., Харченко О.М. Розвиток туризму на основі рекреаційного потенціалу на території Київської області. URL: http://bses.in.ua/journals/2024/85_2024/26.pdf
4. Брошко М.В., Власенко Р.П. Сучасний стан урбанізаційних процесів у Житомирській області. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/37053/1/MODERN-THEORIES-AND-IMPROVEMENT-OF-WORLD-METHODS-111-114.pdf>
5. Вірченко П. Класифікація туристсько-рекреаційного потенціалу територій локального рівня та проблеми його залучення до господарської. Часопис соціально-економічної географії ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2013. Вип. 13(2). С. 120–125.
6. Географія Житомирської області. URL: surl.li/yzthhr
7. Головне управління статистики у Житомирській області. URL: <https://www.zt.ukrstat.gov.ua/>
8. Горин Г. В. Систематизація методологічних підходів до визначення сутності поняття «рекреаційно-туристичний потенціал регіону». Регіональна економіка. 2014. № 2. С. 187-199
9. Горин Г.В. Рекреаційно-туристичний потенціал Західного регіону України у контексті транскордонного співробітництва. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20142\(106\)/sep20142\(106\)_171_HorynHV.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20142(106)/sep20142(106)_171_HorynHV.pdf)
10. Державне агентство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua>
11. Економічна енциклопедія/ Відповідальний редактор С. В. Мочерний. Київ: Видавничий центр «Академія». Т. 1, 2000. 863 с.; Т. 2, 2001. 847 с.; Т. 3, 2002. 952 с.

12. Жулавський А. Ю., Гордієнко В. П. Природно-ресурсний потенціал регіону в системі економічних відносин. Вісник НАН України. 2013. № 4. С. 111 URL: <http://nbuv.gov.ua/portal/all/herald/2001-04/6.htm> 22.01.2013
13. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>
14. Каганець-Гавриленко Л.П. Теоретична сутність та компонентна будова туристично-рекреаційного потенціалу. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/45e3/f6faf3be501c7c74bde0759786fe26512449.pdf>
15. Макара О. В., Гарасюк Д. М. Теоретичні основи формування територіальних туристично-рекреаційних систем. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2014_2_9
16. Манн Р. В., Фінагіна О. В. Можливості поширення використання категорії «потенціал» у системі знань державного та регіонального менеджменту. Дні інформаційного суспільства: матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч., Київ, 24–25 квіт. 2012 р. / Упоряд. : Н. В. Грицьак, С. Г. Соловійов. Київ : ТОВ «Салютіс», 2012. С. 258–260.
17. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України: навч. посіб. для студентів вузів. Львів, 2014. 259 с.
18. Муска К. К. Теоретичні підходи до розуміння сутності дефініцій «рекреаційні ресурси» та «рекреаційний потенціал». Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 21. С. 521–526
19. Населення Житомирської області. URL: surl.li/npgipk
20. Нестерук І.К. Оцінка та основні етапи формування туристично-рекреаційного та гастрономічного потенціалів регіону в контексті розвитку гастрономічного туризму. URL: http://eprints.zu.edu.ua/33689/1/18.%20GTT_2019_52_33-44.pdf
21. Огієнко А.В., Огієнко М.М. Теоретичні засади дослідження туристично-рекреаційного потенціалу. URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_75_1_2020_ukr/7.pdf

22. Огієнко А.В., Огієнко М.М., Яковуник О.В. Регіональний туристично-рекреаційний потенціал: теоретичні аспекти. URL: http://bses.in.ua/journals/2020/50_1_2020/16.pdf
23. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
24. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
25. Пам'ятки архітектури національного значення Житомирської області. URL: surl.li/hclzpa
26. Пам'ятки Житомирської області. Онлайн путівник пам'ятками та визначними місцями Житомирської області. URL: <https://travels.in.ua/uk-UA/objects/19/zhytomyr-region>
27. Рекреаційно-туристичний потенціал поліфункціональних територій (Методологічні та прикладні аспекти) : монографія / Хумарова Н.І., Вартанян Г.В. Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2020. 194 с.
28. Рекреаційно-туристичний потенціал регіонів України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. інтернетконференції (м. Луцьк, 15–16 травня 2018 р.). Луцьк : Терен, 2018. 100 с.
29. Самодай В.П., Левковська Ж.В. Характерні особливості туристичного потенціалу України. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2641/2559>
30. Семенов В. Ф., Балджи М. Д., Мозгальова В. М. Регіональний вимір рекреаційно-туристичної діяльності: Монографія. Одеса: Вид-во «Optimum». 2008. 201 с.
31. Симочко Г.В. Поняттєво-термінологічний апарат та підходи до класифікації туристично-рекреаційних ресурсів. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. 2012. № 2. С. 78–84
32. Сич В. А. Систематика і оцінка рекреаційно-туристичного потенціалу регіону на засадах географічного середовища та рекреаційних кластерів. Дис. на здобуття наук. ступ. доктора географічних наук за спеціальністю 11.00.02 –

економічна та соціальна географія. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова; Львівський національний університет імені Івана Франка. Одеса; Львів, 2021. 364 с.

33. Стеченко Д. М., Безуглий І. В. Теоретичні аспекти дослідження природно-рекреаційного потенціалу регіону. URL: <https://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/8656/stechenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

34. Терехух А. А., Мороз О. І. Оцінювання туристичного потенціалу DESTINATION: демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2016_7_39

35. Ткаченко Т.І., Соколова К.О. Теоретичні аспекти формування туристичного потенціалу підприємств. Вісник Маріупольського державного університету. 2011. Вип.1. С. 107–112.

36. Топ 15 пам'яток Житомирської області. URL: <https://gorodotska-gromada.gov.ua/news/1694436951/>

37. Топчієв О. Г., Яворська В. В., Ніколаєва О. І. Рекреаційно-туристична діяльність як складова регіональних господарських комплексів: концептуально-понятійний огляд. Науковий вісник. Херсонського державного ун-ту. Географічні науки. 2017. Вип. 5. С. 128–134

38. Туристські ресурси України: конспект лекцій. Для здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 242 «Туризм» за усіма формами навчання / Укладач О. В. Поступна. Харків : НУЦЗУ, 2020. 209 с

39. Шабаліна Н. В., Власов В. С. Еволюція уявлень про туристично-рекреаційний потенціал як основу формування і розвитку туристично-рекреаційних систем. Туризм і рекреація: фундаментальні та прикладні дослідження : зб. праць міжн. наук. конф. Харків, 2008. 399 с.

40. Шепетюк С.М. Рекреаційно-туристські ресурси як основа туристично-рекреаційних послуг. Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи: Зб. наук. праць. К.: Тонар, 2007. 55 с.

41. Шулі Р.С., Попик М.М., Пітюлич М.М. Туристично-рекреаційний потенціал регіону: сутність і фактори впливу. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-3_0-pages-71_79.pdf

42. Юхновська Ю.О. Теоретичні підходи до визначення сутності туристичного потенціалу регіону. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/30_69_1/10.pdf

43. Gjorgievski M., Kozuharov S., Nakovski D. Typology of recreational-tourism resources as an important element of the tourist offer. URL: https://www.researchgate.net/publication/291137751_Typology_of_recreational-tourism_resources_as_an_important_element_of_the_tourist_offer

44. Grdzelishvili N., Kvartskhelia L. Methodological features and problems of assessment of tourist and recreational resources of the territory. URL: surl.li/ynklul

45. Gunn Clare A. Tourism Planning: Basics, Concepts, Cases. 4th ed. 2002. 326 p.

46. Law Inside. Dictionary. URL: <https://dictionary.law.com/>

ДОДАТКИ